

ANTIGUES CASES SENYORIALS GIRONINES

PER

PELAI NEGRE I PASTELL

INTRODUCCIÓ

Tracto en les pàgines que segueixen de quatre diferents antigues cases senyorials gironines. De tres d'elles ja n'havia parlat anteriorment. Són aquestes: la casa n.º 12 del carrer del Ciutadans, actualment Cambra Oficial de la Propietat Urbana, primitivament casa Sant-Martí, després Cruïlles i posteriorment d'altres famílies fins arribar al seu actual destí. El fet de formar part com a Vocal de la Junta Directiva de l'esmentada Cambra, em va donar ocasió d'estudiar en el seu arxiu, una sèrie de documents referents a la mateixa que em possibilitaren la redacció d'aquest article publicat, en castellà, a l'extraordinari de «Los Sitios» amb motiu de les Fires de Sant Narcís de l'any 1962; després, traduït al català, va ésser reproduït en el Programa Oficial de les Fires de l'any 1975.

El segon estudi està dedicat a l'actual Palau de Justícia, antiga Casa Pastors. Fou publicat, en castellà, en el diari «Los Sitios» del dia 19 de maig de 1973, en ocasió d'inaugurar-se aquell dia el Palau de Justícia, acabat d'ésser reformat en la seva totalitat. El que aleshores era President de l'Audiència, Il·lrm. Sr. Dn. José de la Torre Ruiz, que em coneixia pel fet d'actuar com a Magistrat Suplent i estava assabentat de les meves aficions als estudis històrics, em va dir si volia escriure un article dedicat a la història d'aquest edifici i així ho vaig fer. Ara el publico traduït al català.

El tercer article està dedicat a la casa Agullana, anomenada equivocadament, al meu entendre. «Palau del Vescomtat». Fou publicat en el Programa Oficial de les Fires de Girona de l'any 1974. El reproduïxo aquí, augmentat, en tractar de la família Agullana, amb algunes notícies que no coneixia quan va ésser publicat per primera

vegada. Finalment, hi afegeixo un estudi dedicat a l'anomenat «Palau de Caramany», de la Plaça de l'Oli, amb nombroses dades d'aquest llinatge del que he tingut ocasió de parlar-ne altres vegades, però no de la seva relació amb la nostra ciutat de Girona. Reuneixo doncs aquí aquests quatre treballs que crec que poden tenir interès per als aficionats a les coses de Girona. Són moltíssimes les cases importants que queden per estudiar. Al costat de l'Ajuntament hi ha la senyorial casa de Carles, sobre la qual el Dr. Jaume Marqués, Canonge Arxiver de la Catedral, n'ha publicat una interessantíssima i completa monografia. Per ella ens assabentem que abans de venir a Girona la família Carles, originària de Torroella de Montgrí, l'edifici que precedí a l'actual pertanyia a mitjans del segle XVIII a la família Xammar, senyors de Medinyà, poblet on els seus successors, marquesos de la Torre, tenen el seu castell. Junt a l'edifici de la casa de Carles hi trobem la casa de Vinyals. Crec que anteriorment havia pertangut a la família Hernández, evidentment d'origen no gironí, però que establerta aquí, es va unir a la molt noble de Ciurana, que tenien la seva residència al carrer de la Força, al començament del mateix, casa bellament renovada pels que la varen adquirir, Srs. Ribas-Creuhet.

Al carrer d'Albareda hi havia hagut també diferents cases senyorials, quasi amb honors de palaus. Esmentarem, entre les avui desaparegudes, la del marquès de Camps, totalment enderrocada i en vies de reconstrucció, però amb una finalitat molt diferent. Seguia la sumptuosa casa de la família Rich, de Jafre, actualment «Casino Gerundense»; seguia després el que havia estat palau del Marquès de la Quadra, sobre el solar del qual fou edificada l'actual església del Sagrat Cor. Al costat de l'església hi ha la casa dels Srs. de Ribot, que antigament havia pertangut al noble cavaller D. Felip Martínez-Davalillo, progenitor dels comtes de l'Asalto, llinatge evidentment d'origen no gironí, però que segurament havien enllaçat amb alguna família del nostre país, doncs també eis pertanyia aquella magnífica casa del carrer de la Cort-Reial, l'entrada de la qual crida l'atenció per les seves quatre columnes emmarcant una glorieta.

Al carrer de Ciutadans, apart de l'edifici, ja estudiat, de la Cambra Oficial de la Propietat Urbana, hi havia hagut moltes altres cases senyorials, que per això se'n diu carrer de Ciutadans, per haver-hi tingut llur residència moltes de les grans famílies del patriciat gironí. Esmentem en primer terme l'anomenada «Fontana d'Or», edi-

fici excepcional i restaurat d'una manera insuperable baix la direcció del distingit i competentíssim arquitecte en Joan M.ª de Ribot i de Balle, per l'entitat propietària de l'immoble, la Caixa d'Estalvis Provincial. No sabem encara ni el seu origen ni el primitiu destí d'aquesta gran casa. Sembla que en alguna època la va posseir o quan menys habitar la noble família de cognom Sant Celoni, segons consta en algun document o cens de població de Girona, trobat pel Dr. Batlle i Prats a l'arxiu de la ciutat, que tan bé i amb tant d'encert ha dirigit durant molts anys; però els escuts que figuren en les vigues de l'interior del palau certament en cap manera els corresponen; no han estat identificats fins ara; alguns recorden l'escut reial dels nostres sobirans del casal Barcelona-Aragó; però disminuït, solament hi ha dos pals en lloc de quatre; tampoc sé si els colors s'avenen exactament i em sembla recordar que al costat dels pals hi ha una banda que no era pas distintiu de la nostra casa reial. En una paraula, ho ignorem tot respecte a l'origen i finalitat d'aquest edifici, magnífic sobre tota ponderació.

A l'altra part de la «Fontana d'Or» i quasi al davant hi ha aquella immensa casa que havia estat el palau de la família Sarriera, comtes de Solterra. Ara pertany a la família Puig. L'any 1493 s'hi hostatjaren els Reis Catòlics i el 1496 el rei Ferran; però aleshores no crec pas que pertangués a l'esmentada família, sinó a la de Sampsó, una de les més poderoses entre els Ciutadans Honrats o sigui els anomenats de Mà Major de Girona.

A la Pujada de Sant Martí, fins a la qual arriba l'antic palau Solterra, hi ha davant de l'església del Carme una altra casa, de bones proporcions, amb precioses finestres, probablement del segle XVI, una d'elles dividida en dues parts per una columna, cada una de les quals es troba en una i altra cantonada de la casa. Ignoro a qui havia pertangut; en la meva infantesa i primera joventut hi habitava el notari Sr. Forn; ignoro si era seva; però sí que després la va comprar el Dr. Tomàs Carreras i Artau, catedràtic de la Facultat de Filosofia de la Universitat de Barcelona, fill il·lustre de la nostra ciutat. Durant molt de temps l'ocupà, suposo que a títol d'arrendament, la Delegació de Policia. Continuem amb altres cases del carrer de Ciutadans.

L'edifici on hi hagué instal·lat l'Hotel d'Italianes fins no fa pas molts anys, havia estat abans la residència dels marquesos de Campmany (Sabater, de cognom); però certament no foren pas aquests

els que la varen construir; anteriorment havia pertangut a la família Desbach de Cartellà, marquesos de Cartellà, des de l'any 1702, una de les branques d'aquesta antiga família feudal gironina, que prengué el nom del veí poble de Cartellà, on tingueren el primitiu castell. Que havia pertangut a la família Desbach de Cartellà ho indiquen els dos gran escuts, un amb les armes combinades del Desbach i dels Cartellà i altre solament amb les d'un d'ells, esculpides en la part inferior de dos dels seus grans balcons. Segurament pertanyen al segle XVII, així ho sembla indicar el seu barroquisme i el fet de no figurar-hi per res la corona de marquès que els corresponia des de l'any 1702, sinó el simple elm dels cavallers. També havia pertangut a la família Cartellà l'edifici on fins fa poc hi ha hagut el col·legi dels Germans Maristes, al carrer de la Claveria. Altre gran edifici del carrer de Ciutadans que ha arribat ben conservat fins els nostres dies, encara que ja fa força anys que els seus propietaris són fora de Girona, és la casa Berenguer, amb títol pontifici de comtes de Berenguer, successors i hereus de la família Benages, ennoblerta en la primera meitat del segle XVIII. Segurament aleshores va adquirir aquesta gran casa, que anteriorment (segle XVII) havia pertangut a la família Vedruna, ja fa segles desapareguda de Girona, a la qual pertany Santa Joaquina de Vedruna, canonitzada no fa pas molts anys.

L'actual Hotel del Centre (abans Fonda Fita) havia estat la residència de la família Caramany els darrers anys que visqueren a Girona, com indico en tractar d'aquesta família i el seu antic palau de la plaça de l'Oli. Esmentarem també la bonica casa que gran part del segle passat havia pertangut a la família Pérez Claras, d'origen castellà però establerta a Girona. Ja en el segle actual la varen adquirir els Srs. Saliati, que varen encarregar la seva restauració al reputat i meritíssim arquitecte Sr. Masó; ho va fer de manera magnífica, encara que bon xic fantàstica. L'ha conservada i encara millorada el seu actual propietari en Lluís Audouard, reputat metgeodontòleg, home d'un gust refinat, així com també la seva muller. Vull recordar encara que la casa que ve després de la Cambra de la Propietat Urbana i que pertany avui — i j fa mes de dos-cents anys — a la família Delàs, barons de Vilagayà, abans d'ells havia estat d'una branca de la famosa família gironina dels Margarit, a la que pertanyia el que va ésser bisbe de Girona, en temps de Joan II i dels Reis Catòlics, amb gran influència aprop d'ells, Joan de Mar-

garit, després Cardenal; home ja del Renaixement, molt culte i conegut en el món de les lletres per «El Gerundense». Una particularitat vull notar respecte d'aquesta casa: ja fa més de cent anys que habita la seva planta principal la família Sànchez, d'origen castellà, però establerta a la nostra ciutat, en la que a través ja de tres generacions s'ha dedicat, amb gran prestigi i reputació, a l'exercici de la medicina.

I encara n'hi ha d'altres ben interessants en aquest senyorial carrer; tal la que fa cantonada amb el carreró de Sant Josep i que pertangué darrerament a la família Bassols-Lliurella, avui dels hereus d'aquesta darrera, Srs. Vidal de Llobatera. Al final del carrer, amb façana i entrada principal ja a la plaça de l'Oli, hi ha la casa propietat del Dr. Lluís Batlle i Prats, que la té per herència materna, casa de nobles proporcions i amb sales molt ben decorades segons el gust de mitjans del segle passat. A l'entrada hi ha un escut de procedència desconeguda.

Després del palau Caramany, d'aquesta plaça de l'Oli, però ja en el carrer anomenat avui de Carreras Peralta, hi ha dues grans cases senyorials: la primera és la que havia pertangut a la família Heras-de Puig i que després fou adquirida per la família Dalmau-Norat a la que pertany segons crec encara; segueix l'antiga casa Ferrer, amb l'escut d'armes a l'entrada, família enllaçada amb la de Carles; un dels hereus d'aquesta va deixar-la al Bisbat; actualment pertany a la família Pla-Frigola i Torres. Ja en la placeta on hi havia hagut abans el correu, quasi al començament del carrer de la Força, hi ha una altra gran casa que havia pertangut, en altre temps, a la família Felip, del poble de Vilopriu. Ja en el carrer darrerament esmentat hi ha la casa que, com ja he indicat abans, havia estat de la noble família Ciurana; adquirida pels Srs. Ribas-Creuhet la varen dignament refer; al seu costat hi ha l'edifici on hi ha instal·lada la radio Girona; no en sé res; desconec també els escuts esculpits a les finestres de la planta baixa. Al davant d'aquesta hi trobem el gran casal de la família Burgués (després Sambola, per enllaç matrimonial); avui pertany al distinguit Cronista de la Ciutat, benemèrit patrici Sr. Pla i Cargol. En el primer pis hi ha actualment instal·lat el Museu de la Ciutat. Té una molt bella entrada amb pati d'on arranca l'escala que va al primer pis. Sobre el tram superior d'aquesta hi ha un escut partit, en el primer quarter hi ha una barra; en el segon, quatre pals; al damunt el corresponent elm. En el replà

superior, sota d'una finestra al mateix costat del cancell, el mateix escut partit, però sense elm i en el primer quarter, una banda en lloc d'una barra (la diferència és que aquella va de l'angle superior dret a la parte inferior esquerra de l'escut, la barra és al contrari —cal tenir en compte que la dreta de l'escut correspon a l'esquerra de l'espectador—; el segon quarter és el mateix de l'altre escut ja descrit. Al voltant del mateix aquest formós lema: «Virtute decet, non sanguine niti»; o sigui: «En la virtut cal recolzar-se, no en la sang». Sota l'escut hi ha l'any: 1585. Tot plegat d'un gust molt marcat del renaixement. Ara bé, aquest escut en cap manera correspon a la família Burgués. El propi d'aquesta família el trobem en la façana de la mateixa casa, en el carrer de les Ballesteries, em sembla el n.º 22, sobre la capelleta dedicada a sant Cristòfol. Hi ha un escut en escartell i en el primer quarter hi figuren les armes pròpies de la casa Burgués: un castell i damunt d'ell una cigonya. No sé a qui pertanyen les armes dels altres quarters, però sí puc dir que no tenen res a veure amb les que descriu com existents a l'entrada de la Força. Evidentment aquest era un altre llinatge; possiblement el que va fer construir aquest edifici, cosa que degué esdevenir-se tal vegada prop d'un segle després de l'expulsió dels jueus que havien ocupat aquella barriada. Ignoro totalment el nom d'aquest llinatge i tampoc sé si els Burgués, família que crec ennoblerta a darrers del segle XVII o començos del XVIII, eren successors i descendents d'aquells o que senzillament havien comprat aquesta casa.

Al costat de la casa de la que acabem de parlar n'hi ha una altra que no sé a qui havia pertangut,¹ però em sembla recordar que el seu pati i escala foren bellament restaurats pel metge Dr. Coll i Turbau, de bona memòria;² en el seu jardí, en una columna hi figuren les armes de la casa Burgués, juntament amb altres per mi desconegudes; això fa pensar que tal vegada també havia estat de la família Burgués o a alguna emparentada amb ella. Segueix altre edifici que segons sembla havia pertangut a la família Vallgornera; no obstant l'escut que hi havia a la façana i que ha estat reproduït amb

¹ Darrerament m'he assabentat que havia pertangut a un enginyer anomenat Pella, segurament de la família Pella i Forgas de Begur; adquirida posteriorment per la Sra. Viuda Vilaseca.

² El Dr. Coll Turbau la tenia arrendada; no sé si les obres foren fetes a càrrec seu o del qui aleshores n'era propietari.

més o menys exactitud, en el que ha estat posat a la façana d'aquesta casa, sumptuosament restaurada per la seva actual propietària Sra. Jané-Artau, no correspon en cap manera al llinatge d'aquell nom. A l'escut no hi ha altres armes que un «roc» (en castellà «roque»), representació estilitzada d'una roca fortificada; és l'antic nom de les torres del joc d'escacs; encara se'n diu «enrocar» canviar de lloc la torre amb una altra peça. Els Usatges posaven aquestes «roques» fortificades sota la sobirania directa de l'anomenada «Potestat», o sigui dels comtes sobirans de Barcelona. També hi ha un «roc» a l'escut, d'origen desconegut fins ara, que hi ha a l'entrada de la casa de la Plaça de l'Oli, propietat del Dr. Batlle i Prats. Els Vallgornera pogueren adquirir dita casa per successió d'altre llinatge o per haver-la comprada. Segueixen les antigues cases senyorials en el carrer de la Força: al costat de l'anterior hi ha la de la família Foix-Boschmonar; seguida de l'antiga casa Tuyet-Santa Maria, actualment propietat, per herència de la Sra. Vall-llobera, Vda. de Tuyet, de D.ª M.ª Rosa Pons de Cors, Vda. de Malagrida. Totes aquestes cases de la part esquerra (pujant) de la Força donen a les Ballesteries, amb un gran desnivell; hom pot veure que algunes estan edificades sobre les antigues muralles i sobre roques. L'antic Institut havia estat convent de frares caputxins, però anteriorment hi havia hagut altra casa de la família Cartellà. De l'altre costat de la Força (pujant, part dreta), davant dels darrers edificis nombrats hi ha, totalment arruïnada, la casa que havia pertangut a la família Manresa, les armes de la qual són encara esculpides en un pou o cisterna existent en el pati de la mateixa.

Ens trobem a la barriada de la Catedral; no és estrany que allà hi haguessin tingut llurs senyorials residències les dignitats eclesiàstiques. Tal havia estat en el seu origen la casa dels Srs. Llores de Bosch, a les escales de la Catedral, la qual juntament amb la casa Burgués, té el pati més bonic de Girona, pel meu gust; també ha estat escaientment restaurada pels seus actuals propietaris. A la Plaça de la Catedral demés del Palau de Justícia hi ha el gran edifici que fou d'aquella famosa i poderosa institució medieval, anomenada «La Pia Almoïna del Pa de la Seu». Les religioses Escolàpies que l'adquiriren i en ell hi tingueren el seu col·legi, el varen fer restaurar bellament; adquirida aquesta casa recentment pel Col·legi d'Arquitectes és d'esperar que deurà ésser magníficament conservada i en tot el possible millorada. A la Plaça dels

Apòstols, apart de l'immens Palau Episcopal, hi ha la gran casa dita «Palau de l'Ardiaca» per haver pertangut a l'Ardiaca Major. Damunt de la seva porta principal hi ha l'escut d'un dignatari pertanyent a la gran casa de Cardona. En la façana de la mateixa que dóna a l'encisera Plaça dels Lledoners, en una de les finestres, hi ha l'escut de la casa gironina dels Agullana. Al seu costat altra gran casa, on avui hi ha la institució de «La Caritat»; segurament havia pertangut també a alguna dignitat eclesiàstica. En una de les finestres, un escut amb un cérvol; no sé a quina de les diferents famílies catalanes que portaven un cérvol en les seves armes pot pertànyer.

També en el propi carrer d'Alemanys hi havia hagut algunes cases importants, pròpies d'institucions eclesiàstiques i de beneficiats o canonges de la Catedral. Esmentarem solament la última del carrer, totalment arruïnada; però encara hi és visible el pati i una escala de pedra que devien haver estat magnífics. Sobre la porta, un gran escut amb les armes, ben conegudes de la gran casa vescomtal de Rocaberti: els «rocs» damunt dels tres pals. Sens dubte devia haver pertangut a algun personatge membre d'aquest llinatge investit d'alguna dignitat eclesiàstica. No lluny d'aquí, en el carrer de la Muralla, millor dit Portal-Nou, que és com s'anomena avui, hi ha la gran casa que havia pertangut a la família Puig, del poble de Vilahur, avui propietat de la família Bartrina.

També a l'altra part del riu, barri del Mercadal, hi havia hagut cases distingides; en temps remots sembla que hi havia viscut la família Margarit, tan famosa en els anals gironins i de la que ja havem parlat. Darrerament en el carrer de Santa Clara hi tingueren la seva casa els Srs. de Camps, branca menor d'aquesta gran nissaga gironina a la que pertangué el distingit jurisconsult i notable investigador en Joaquim de Camps i Arboix, autor d'obres molt notables i interessants. Avui pertany la casa a uns seus nebots, senyors Llobet de Foxà. En aquella plaçoleta que formen el carrer de Santa Clara i el carrerò que porta a l'església del Mercadal hi podem veure els formosos finestrals d'una antiga casa senyorial, que em sembla recordar, si bé no ho sé de cert, que havia estat de la família Boadella.

N'hi havia hagut moltes d'altres; no vull seguir tots els carrers de la nostra ciutat, ni esmentar totes les cases senyorials; però sí recordaré que molts d'aquests carrers porten encara avui dia el

nom d'antigues famílies desaparegudes; molt possible que això sigui degut a què hi havien tingut llur residència. Esmentarem la plaça de Bell-lloch, els carrers dits del «Pavo» (per la noble família Pau?), Ginesta, del Bern (crec deuria ésser «des Vern», antiga família de ciutadans de Girona), i altres.

Com hem vist, en el transcurs dels temps totes aquestes cases varen canviar d'amo, exemple de la inestabilitat de les coses humanes. Són molt poques les famílies que poden tenir la satisfacció de viure en una casa ja posseïda pels seus avantpassats des de remotes generacions. A Girona, tal vegada solament n'hi ha dues d'aquestes grans cases que continuen en poder de la mateixa família que ja les posseïa dos cents anys endarrera; en refereixo a la casa Berenguer-Benages, encara habitada pels seus propietaris en començar la guerra civil, conservada intacta, i la pròpia de la família Delàs, barons de Vilagayà, totes dues en el carrer de Ciutadans, una davant de l'altra; però cap d'aquestes famílies en foren els primers propietaris i constructors; en la primera, abans dels Benages hi trobem els Vedruna; en la segona, els Margarit abans dels Delàs.

En resum podem dir que la història de la major part de les antigues grans cases senyorials gironines encara està per fer; és un camí ben interessant que s'obre a l'investigador que sent curiositat de conèixer, amb detalls, el passat de la nostra ciutat.

I

CAMBRA OFICIAL DE LA PROPIETAT URBANA

Carrer de Ciutadans, 12

Vaig publicar aquest article, redactat en castellà a l'extraordinari de «Los Sitios», amb motiu de les fires i festes de sant Narcís de l'any 1962; ja han passat molts anys i el seu record s'ha esvanit; altrament considero la història d'aquesta casa prou interessant per a dedicar-li novament aquest petit estudi.

La documentació que es conserva a l'arxiu de la Cambra Oficial de la Propietat Urbana m'ha permès seguir les vicissituds d'aquest noble edifici que pertangué des d'època molt remota a distingides famílies gironines.

La família Sant Martí, primers propietaris.

Un document que després comentaré, ens assabenta que a l'any 1489 aquesta casa pertanyia a Francesc de Sant Martí. Era aquesta una família molt distingida del patriciat gironí, arrelada des de molt temps a la nostra ciutat. Ja en la «Relació dels Caps de Família» habitants a Girona l'any 1330, que es conserva a l'arxiu de la Casa de la Ciutat, i és el cens més antic conegut referent a Girona, hi figura un «Francesch de Sent Martí» domiciliat «en lo carrer que parteix de la Draperia e va per la Ferraria Nova tro la plassa de les Albergueries». Ara bé, sabem que aquesta plaça és la mateixa que posteriorment fou anomenada plaça del Vi, actualment plaça d'Espanya; per tant el carrer esmentat no crec que pugui ésser altre que l'actualment i des de ja fa molts segles anomenat carrer de Ciutadans. Si això és exacte, la família de Sant Martí estava ja establerta en època tan reculada en aquest carrer després anomenat de Ciutadans.

En el mateix cens hi és esmentat «lo carrer de les Taverneries»; es tractava de «la travessa que puja e va de l'alberch den Sent Martí e va per lo carrer Russinyol a munt tro lo carrer dels Furers». Convé recordar aquí que s'anomenava carrer o plaça del «Rossinyol», encara en el segle XVIII i principis del XIX, l'actual plaça de Sant Josep, amb la que afrontava la casa esmentada per la seva part oriental, com ja veurem. Per tant ja en la primera meitat del segle XIV la família de Sant Martí tenia el seu domicili en aquest lloc.

El dia 18 d'abril de l'any 1489, altre Francesch de Sant Martí descendent del de l'any 1330, va atorgar el seu darrer testament davant del Rnt. Pere Horta, prevere i «domer» de l'església parroquial de Vilobí. És el document a què m'he referit abans; en ell el testador va imposar diferents substitucions que amb el temps varen purificar-se a favor del representant d'una de les branques de la gran casa de Cruïlles, que així va entrar en possessió de la universal herència de Francesc de Sant Martí, segons veurem més endavant. A aquest li pertanyia per haver comprat alguns dels seus avant-passats, diferents cases, tal com constava en les corresponents confessions o capbreuacions a favor dels senyors directes de les mateixes, segons es trobava en el seu respectiu lloc de l'anomenat «llibre mestre».

Em sembla que tot això ens permet conjecturar que quan la família Sant Martí —tal vegada a principis del segle XIV— va ad-

quirir aquests edificis, no existia aleshores en aquest lloc cap casa senyorial. Hi havia sí algunes cases, el document no diu quantes, però suposo que eren tres i em fonamento per a pensar-ho així en el fet de que aquest immoble, en el seu conjunt, era tingut baix el domini directe i alodial de l'Il·lustre Abat i Molt Reverent Capítol de Canonges de la Insigne Col·legiata de Sant Feliu de la Ciutat de Girona, per raó de tenir unides a la seva «mensa capitular» les «pavordies» anomenades de «Xunclà», amb prestació del cens anual de set sous; de «Tordera», amb prestació d'altres cens anuals d'una lliura i vuit diners, i finalment de l'anomenada «del mes de Juny», amb el cens també anual de vuit sous barcelonesos. Aquest fet, de tractar-se de tres diferents «pavordies», si bé totes acabaren per reunir-se a la «mensa capitular» de la Col·legiata de sant Feliu de Girona, amb la prestació de tres diferents censos, independents l'un de l'altre, em fa suposar que originàriament s'havia tractat de tres cases que devien tenir poca importància, quan menys dues d'entre elles, la primera i la tercera, si ens atenim a la modesta prestació dels censos respectius, comparats amb el de la segona. Adquirits doncs per la família Sant Martí aquests edificis, segurament ben modestos, degueren ésser modificats i unificats fins a convertir-lo en una senyorial residència, doncs en època posterior es tracta sempre d'una sola i única casa. Va continuar aquesta essent propietat de la família Sant Martí fins que extingida la línia directa de la mateixa va recaure la seva universal herència en una branca col·lateral de la gran casa de Cruïlles.

Els Cruïlles, successors dels Sant Martí.

Era cap de la branca dels Cruïlles que varen heretar el patrimoni de la família Sant Martí, en virtut de les substitucions testamentàries ordenades per Francesc de Sant Martí, en el seu esmentat testament del 18 d'abril de 1489, el noble Don Joan Guerau de Cruïlles i Sant Martí, fill d'en Guillem de Cruïlles i de Camós i de Leonor de Sant Martí. Era part integrant d'aquest patrimoni la casa de la que tractem; així doncs la seva propietat va passar a un altre llinatge, encara que descendent per línia femenina dels seus antics propietaris. No era pas don Joan de Guerau de Cruïlles el cap de la línia primogènita d'aquest llinatge de tanta anomenada en els anys de la nostra història; sinó d'una branca segona, derivada, segons el baró de San Petrillo, del tronc principal, a darrers

del segle XII, en temps del rei d'Aragó i comte de Barcelona Alfons el Cast. L'esmentat historiador, en la seva notable obra «Los Cruilles y sus alianzas», publicada a València l'any 1946, extensa i generalment ben documentada, encara que amb algunes equivocacions ben comprovades, diu que el fundador d'aquesta branca, Galceran de Cruïlles, va ocupar un lloc preeminent en la cort del rei abans esmentat i que posteriorment va prendre part, juntament amb el seu germà primogènit, en la cèlebre batalla de les «Navas de Tolosa» (pàg. 14; quadre genealògic d'aquesta branca pàg. 15). Tot això va esdevenir-se abans que la branca primogènita enllacés amb la poderosa família de Peratallada, on tingué importantíssim castell, enllaç amb el que va augmentar considerblement la seva puixança.

En el transcurs de diferents generacions, que varen anar succeint-se durant un temps superior a dos segles i en el detall de les quals no cal que hi entrem, la casa va pertànyer als successius hereus d'aquesta branca dels Cruïlles, fins que a darrers del segle XVIII, també per herència, va passar a un altre llinatge.

Els Sarriera, comtes de Solterra, hereus dels Cruïlles.

Don Josep Francesc de Sarriera i de Copons, IV comte de Solterra, fill i hereu universal del tercer comte D. Narcís de Sarriera i de Cruïlles, va succeir, a darreies del segle XVIII a l'herència universal de la susdita branca de la casa de Cruïlles, de conformitat amb el vincles i fideicomisos ordenats en els respectius testaments pel senyor don Francesc de Cruïlles i de Sitjar, el seu fill don Joan de Cruïlles i Sarriera i el fill d'aquest darrer, don Joan Gilabert de Cruïlles i de Sarriera, la germana del qual, donya Maria, va casar-se amb don Joan de Sarriera, segon comte de Solterra. L'esmentat don Joan Gilabert de Cruïlles i de Sarriera va casar-se amb donya Maria de Rocabertí i Descatllar i a desgrat d'haver tingut diferents fills d'aquest enllaç (Francesc, Manuel, Antoni, Joan i Eulàlia), cap d'ells no va deixar successió. Així és que quan va morir el primogènit, Francesc, que va sobreviure als seus altres germans, va purificar-se el vincle ordenat pel seu pare i altres antecessors, a favor del susdit comte de Solterra, descendent per línia femenina d'aquesta branca de la casa de Cruïlles; així consta en la concòrdia atorgada entre parts, D.ª Manuela de Cruïlles, Amat i Rocabertí (vídua de Joan de Cruïlles, un dels germans de l'esmentat Francesc) d'una

part, i l'egregi senyor don Josep Francesc de Sarriera i Copon, comte de Solterra, de part altra, el 4 d'octubre de 1795, davant dels notaris de Barcelona Joan Ribas Granés i Francesc Foch Roquetas. Així és com aquesta casa que s'anomenava, per raó dels seus propietaris, casa de Cruïlles, passà a formar part del quantió patrimoni dels comtes de Solterra. Però això fou per pocs anys, doncs en escriptura atorgada el 21 de juliol de l'any 1800, davant del notari de Girona Francesc Carles Befaràs, l'Illustre i Egregi senyor don Joan M.ª de Sarriera-Gurb, Despujol i de Cruïlles comte de Solterra, la va vendre al noble senyor don Ramon de Manresa, de Asprer, Moncorb, Ramis i d'Albertí domiciliat a Girona, pel preu de tretze mil sis lliures barceloneses (la lliura barcelonesa equivalia a 2'66 pessetes or, per tant 13.006 lliures tenien el valor de 34.691'80 ptes. or).

Diu l'escriptura que la casa objecte d'aquest contracte estava situada en el carrer de Ciutadans de Girona, i afrontava a l'Est amb el carrer anomenat «del Rossinyol», en el que tenia sortida el petit hort unit a la casa venuda; al Sud amb el carrer anomenat de Sant Josep, que antigament havia estat un carreró; a l'Oest, amb el carrer de Ciutadans, on tenia la seva entrada principal, i al Nord, amb la casa, petit hort o eixida de don Francesc de Delàs, cavaller i regidor perpetu de la ciutat de Girona, casa que havia pertangut antigament a Francesc de Margarit. Alguns detalls ben interessants ens proporciona la descripció de les afrontacions d'aquesta casa: la plaça actual de Sant Josep s'havia anomenat a l'antigor «carrer del Rossinyol»; la casa que aleshores pertanyia a la noble família gironina Delàs, després tindran el títol de barons de Vilagayà, anteriorment havia pertangut a Francesc de Margarit, que sens dubte era de la família d'aquest nom, tan cèlebre en els anals gironins; membre molt il·lustre de la qual havia estat el tan famós cardenal Margarit, bisbe de Girona, en la segona meitat del segle xv.

El comte de Solterra fa constar en l'escriptura el motiu d'aquesta venda: per raó del matrimoni que la seva germana Narcisa havia contret amb l'Illustre senyor don Antoni Miquel Desvalls i de Ribes, marquès d'Alfarràs, domiciliat a Barcelona i també per raó del seu proper matrimoni amb la Illustre senyora donya Josepa de Pinós, filla de l'Iltre. Sr. Marqués de Barbarà. Per aquestes raons, com sigui que es trobava en necessitat d'haver de disposar d'una molt crescuda quantitat de diners en metàl·lic per a satisfer

la part de llegítima que encara devia a la seva germana, tal com li havia estat senyalada pels seus pares, els comtes de Solterra i també per atendre a les quantioses despeses del seu propi casament i no tenint el diner necessari (cosa que moltes vegades s'esdevé a moltes persones que a desgrat de tenir un gran patrimoni, no tenen disponibles les quantitats que necessiten) havia decidit vendre aquesta casa que li pertanyia per raó del seu patrimoni de Cruïlles i tenia dret a disposar lliurement de la mateixa, d'acord amb els vincles dels seus predecessors i tal com ells havien fet en casos semblants.

Altrament cal recordar aquí que la residència principal dels comtes de Solterra estava ubicada en el mateix carrer de Ciutadans, un xic més avall es tracta d'aquell immens edifici propietat actualment de la família Puig, ocupat durant molt temps per la Delegació Provincial de F.E.T. y de las J.O.N.S.

La família Manresa en possessió de la casa.

Per raó d'aquesta compra va esdevenir la casa objecte d'aquest estudi propietat de la noble família Manresa. Sempre finsleshores i per espai de mes de quatre segles havia estat propietat de la família Sant Martí, que la va edificar, i de descendents seus encara que ho fossin per línia femenina, com els Cruïlles, primer, durant molt temps, i els Sarriera, comtes de Solterra, després; encara que aquests per molt pocs anys; ara, per primera vegada després de tant de temps era objecte de compra-venda i passava a una família, certament noble, però que no tenia res a veure amb la dels seus antics propietaris.

La família Manresa estigué en possessió d'aquest immoble vuitanta-vuit anys. Va ésser venuda altra vegada el dia 6 d'octubre de l'any 1888; no va arribar per tant a un segle el temps que estigué en poder de la família Manresa. El dia abans esmentat, don Lluís Emmanuel de Manresa i de Ribas, hisendat, major d'edat, casat i veí del poble de Riudarenes, (del que eren originaris, segons crec els Manresa), obrant com apoderat del seu pare don Francesc de Manresa i de Bassols, hisendat, veí de Ceret (departament dels Pirineus Orientals, de França), va vendre al senyor don Martí Massaguer i Janer, fabricant i propietari, major d'edat, casat i veí de Girona, aquest immoble que l'escriptura de venda defineix així: tota aquella casa, coneguda per «casa Manresa», la qual tenia una planta

baixa i dos pisos alts, jardí o pati en la part de darrera i tres portes diferents a la part del davant, de les quals, dues donaven accés a altres tantes botigues, i la tercera donava a un pati interior des d'on arrancava l'escala principal de la casa, situada al carrer de Ciutadans, n.º 12; altra porta en la part de darrera i senyalada amb el n.º 10, posava en comunicació el jardí amb la plaçoleta anomenada de sant Josep, abans del «Rossinyol». Afrontava, per la part de davant amb el carrer de Ciutadans; sortint a la dreta, Nord, amb la casa propietat de don Francesc Delàs, baró de Vilagayà; esquena, esquerra, Migdia, amb el carreró o travessia de Sant Josep i darrera, Est, amb la plaçoleta de sant Josep.

Estava gravada amb diferents hipoteques i pertanyia a don Francesc de Manresa i de Bassols com hereu universal del seu pare don Ramon de Manresa i d'Asprer, instituït en el seu darrer testament que va entregar tancat a don Gaspart Bacó, notari de Girona, el 9 de juny de 1843; i a l'esmentat don Ramon de Manresa li pertanyia per raó de la venda feta al seu favor per l'altre senyor don Josep M.ª de Sarriera-Gurb, Despujol i de Cruïlles, davant del notari de Girona Francesc Carles Befaràs, el dia 21 de juliol de l'any 1800. Preu d'aquesta venda a favor de don Martí Massaguer: 82.500 pessetes. Notari de Girona, Cayo Cardellach i Anfruns.

La família Massaguer, propietària d'aquesta casa.

En l'escriptura de compra-venda abans esmentada és atribuïda a aquesta casa una extensió total (part edificada i jardí o pati) de 695'52 metres quadrats. Inexplicablement en altra escriptura del mateix any 1888, relativa a un crèdit hipotecari que gravava aquesta casa, hi consta que la superfície total de l'immoble és aproximadament de setanta mil pams quadrats, equivalents a 2.660 metres quadrats. Cosa que únicament pot explicar-se per la lleugeresa amb què en altres temps es procedia, de manera que es feia constar en documents públics, quan d'immobles es tractava, una extensió arbitràriament calculada que moltes vegades era totalment diferent de la realitat.

Segons medicció i esbós d'un plànol fet a Girona, el 6 de novembre de 1961 —essent ja pròpia la casa de la C. O. de la Propietat Urbana de Girona, tot l'edifici, de forma trapezoidal, ja que la façana del carrer de Ciutadans és més llarga que la del jardí de la part de darrera afrontada amb la placeta de sant Josep, té una extensió total

de set-cents vint-i-set metres quadrats. Aproximadament la meitat és la part edificada.

Don Martí Massaguer de seguida després d'haver comprat aquesta casa es va preocupar de lluir el cens que la gravava. Així consta en l'escriptura de redempció de censos atorgada pel Jutge de 1.ª Instància del partit de Girona, a favor de don Martí Massaguer i Janer el 12 de març de 1889, davant del notari de Girona, Cayo Cardellach i Anfruns. Es tractava dels censos amb domini directe que havien pertangut al M. Iltre. Abat i al Molt Reverend Capítol de Canonges de la Insigne Col·legiata de Sant Feliu de Girona; per raó d'haver tingut reunits en la seva «mensa capitular» les Pavordies anomenades de «Xunclà, Tordera i mes de Juny», de l'esmentada església, amb la prestació anual, en el seu conjunt, de sis pessetes nou cèntims que corresponien: set sous, equivalents a noranta tres cèntims de pesseta, per raó de la Pavordia de Xunclà; una lliura, deu sous i vuit diners que valien quatre pessetes i nou cèntims per la pavordia de Tordera i finalment vuit sous iguals a una pesseta i set cèntims per la Pavordia del Mes de Juny; per tant en total sis pessetes nou cèntims, que capitalitzat al deu per cent dona la quantitat de seixanta pessetes amb nou cèntims que el Sr. Massaguer va satisfer el 29 de novembre de 1888 a l'Administració d'Impostos i Propietats de la Província de Girona encarregada de recaptar les quantitats procedents d'amortització de béns eclesiàstics decretada anteriorment. Li fou lliurada la corresponent carta de pagament i el virtut d'això el Jutge de 1.ª Instància de Girona va atorgar la redempció d'aquests censos, d'antiquíssim origen i dels que ja hem parlat en tractar de l'edificació d'aquesta casa per la família Sant Martí.

El nou propietari don Martí Massaguer va fer moltes obres a la seva casa, convertint-la en sumptuosa residència, després de donar-li l'estructura que essencialment ha conservat fins al dia d'avui. Sens dubte, el seu aspecte està perfectament d'acord amb el gust que prevalia a darrers del segle passat.¹

¹ Actualment la Cambra Oficial de la Propietat Urbana ha emprès unes obres importantíssimes per a la restauració d'aquest edifici, baix la direcció del competent arquitecte Sr. D. Joan M.ª de Ribot i de Balle. Ja s'han posat al descobert alguns elements que poden considerar-se molt importants.

Adquisició de la casa per la Cambra Oficial de la Propietat Urbana.

En el transcurs de l'any 1929 D.ª Caterina Massaguer vídua de Coll, filla i hereua de don Martí Massaguer, va vendre la seva senyorial residència a la Cambra Oficial de la Propietat Urbana de Girona, presidida aleshores pel senyor don Fernando Casadevall i Rosés. Fetes les obres d'adaptació necessàries per al seu nou destí, sumpuosament decorada la Cambra Oficial de la Propietat Urbana segueix magníficament instal·lada en aquesta casa, sens dubte una de les més formoses amb què compta la nostra ciutat.

II

EL PALAU DE JUSTÍCIA, ANTIGA CASA PASTORS

El «Palau de Justícia de Girona», les obres de restauració del qual foren acabades l'any 1973, es troba situat davant de la monumental escalinata de la Catedral, en la part antiga de la Ciutat, on hi ha els monuments més notables de la mateixa. No dèsmereix aquest edifici del grandios conjunt d'aquella plaça. Està edificat en part, damunt de les antigues muralles de Girona; en la seva paret que afronta amb la placeta de Sant Feliu, abans de les obres de restauració portades a cap darrerament, hom podia veure encara una part de les més primitives defenses de la Ciutat, els anomenats «murs ciclopis». Aprop del seu origen i antiguitat, certament molt antics, no s'han posat d'acord els diferents arqueòlegs que han tractat dels mateixos. Mentre uns els atribueixen als íbers i creuen poden ésser dels segles V o IV abans de J. C., altres els consideren obra dels romans i per tant amb alguns segles de menys antiguitat. L'eminent arqueòleg fill d'aquesta ciutat, Dr. Pere de Palol, actualment catedràtic de la Universitat de Barcelona, en una guia de la nostra ciutat, publicada en la collecció «Guías artísticas de España», titulada «Gerona», obra vertaderament exquisida, s'expressa amb aquestes paraules, en tractar de les antigues muralles de Girona: «Negamos que los muros ciclópeos de la Ciudad, base de la muralla romana, sean ibéricos, como se ha afirmado sin ningún fundamento en abundante bibliografía. Algún día publicaremos el estudio detenido de nuestra afirmación».¹ Creu que el recinte romà que ha arribat fins a nosal-

¹ PERE DE PALOL I SALELLES, *Gerona*, «Guías artísticas de España», Edit. Aries (Barcelona 1953), p. 12 i ss.

tres és el resultat d'una reconstrucció posterior a la invasió de les tribus germàniques dels francs i alamanys del temps de l'emperador Galliè o sigui que es tractaria d'una reconstrucció feta a darrers del segle III, ja que entre els blocs de la muralla hi apareixen formosos fragments de frisos esculpits, aprofitats d'algun edifici oficial, per a la reconstrucció d'una muralla en un moment històric de presses i por, conseqüència de la bàrbara incursió i consegüent devastació.

Una cosa és indiscutible, des de la més remota antiguitat la «petita Girona» —«parva Gerunda» com l'anomenà l'insigne poeta Prudenci en un dels seus himnes—,² fou sempre una ciutat fortificada. És perfectament natural que fos així, doncs es trobava situada Girona en el camí de les Gàl·lies, per on penetraren a Espanya totes les invasions procedents del Nord. Especialment protegida havia d'estar la porta que donava accés a la nostra ciutat precisament en la seva part Nord, la probablement anomenada «Porta de les Gàl·lies» a l'època romana³ i després, des de l'Edat Mitjana fins als nostres dies, «Portal de Sobreportes», unit al Palau de Justícia per una de les seves parts. Tenia, per a defensar-la, dos torres molt potents, que primitivament havien estat quadrades. Segons el Dr. Pere de Palol, el recinte emmurallat de l'època comtal tenia la mateixa disposició i perímetre que la muralla romana, on encara avui hom la pot trobar. L'any 1023 és esmentada ja una de les torres circulars del recinte (que no és cap de les dues que es troben a un i altre cantó del Portal de Sobreportes), sinó probablement la que es troba immediata a l'antiga capella de Sant Felip Neri, avui de les Religioses Esclaves del Santíssim Sacrament. En opinió del culte historiador Dr. Jaume Marqués, Canonge-Arxiver de la Catedral, les fortes muralles de la ciutat la lliuraren, abans de l'any 950, de la incursió dels hongaresos, que varen assolir el Languedoc i varen penetrar pels passos dels Pirineus, a la nostra terra, on varen arrasar algunes poblacions de la comarca de Girona, tals com Banyoles i Santa Coloma de Farners.⁴ No varen penetrar a la nostra ciutat, que així va evitar el terrible saqueig.

² AURELI PRUDENCI, *Peristephanon*, himne IV dedicat a 18 màrtirs de Saragossa. En els versos 29 i 30 esmenta a Sant Feliu, que era venerat a Girona. (Obres completes, en llatí i traducció Castellana, B.A.C. (Madrid 1950, p. 546-547.

³ JOAQUIM PLA I CARGOL, *Gerona arqueològica y monumental*, (5.ª edició) (Girona 1961), p. 16.

⁴ JAUME MARQUÉS I CASANOVAS, *El Paseo Arqueológico de Gerona*, ANALES DEL INSTITUTO DE ESTUDIOS GERUNDENSES, vol. XVI (Girona 1963), p. 133.

Consta en el Llibre de la Vegueria de Catalunya, que a darrers del segle XIII, donna Guillema de Montcada, hereua d'aquesta poderosa casa catalana, tenia pel Rei, a la ciutat de Girona, el castell anomenat de «Sobreportes», castell que a la vegada tenien per ella Francesc de Manlleu i l'hereu de Guillem de Canet.⁵ Es tractava, precisament d'un castell construït per a la defensa del portal del mateix nom, situat en part en el mateix lloc que avui ocupa el Palau de Justícia.

Amb posterioritat al setge de Girona de l'any 1285, pel rei Felip l'Atreït de França, en lluita amb el rei en Pere el Gran d'Aragó i comte de Barcelona, hom va veure que era indispensable refer les muralles de Girona; el rei en Pere IV d'Aragó (III entre els comtes de Barcelona d'aquest nom) anomenat el «Cerimoniós», va manar, l'any 1362, construir la torre anomenada «Cornelia» a l'extrem de les actuals Sales Capitulars de la Catedral. També va refer-se la muralla de l'anomenada «Força Vella», muralla avui desapareguda, i va fortificar-se l'absis de l'església de Sant Feliu, que des d'aleshores va prendre aquest aspecte de fortalesa que ha conservat fins avui. En opinió del Dr. Pere de Palol⁶ no deuen ésser d'època molt diferent les dues potents torres rodones a un i altre costat del Portal de Sobreportes, una de les quals forma part de l'actual «Palau de Justícia». Dintre del seu espai hi ha avui la «Sala de Magistrats» de l'Audiència Provincial.

Evidentment fins a aquesta època no hi ha cap indici que allà hi hagués cap edifici dedicat a residència particular. Hom parla del «Portal» i del «Castell de Sobreportes», de torres i muralles, tot relacionat amb la defensa de la ciutat. No obstant, algun temps després, segons sembla a l'any 1395, el metge Ramon Querol, va fundar un col·legi en el qual estudiaven els alumnes gramàtica llatina, retòrica, humanitats i lletres sagrades. Aquesta escola o col·legi estava situat a la Plaça de la Catedral, precisament on avui hi ha el Palau de Justícia.⁷ No crec que existeixi actualment cap vestigi d'aquell antic col·legi. En opinió dels Srs. Carles Rahola i Joaquim Pla i Cargol, la formosa casa d'estil Reneixement, que fou

⁵ PELAYO NEGRE PASTELL, *El linaje de Requesens*, ANALES DEL I. E. G., vol. X (Girona 1955), p. 39 (en la tirada a part, p. 19).

⁶ PERE DE PALOL, ob. cit. p. 16.

⁷ CARLES RAHOLA, *La Ciutat de Girona*, Edit. Barcino (Barcelona 1929), vol. II, pàgina 8.

després residència de la família Pastors i actualment Palau de Justícia i que tant contribueix al magnífic conjunt de la Plaça de la Catedral, fou construïda en el segle XVI, encara que reformada després. Fou construït aquest edifici per a instal·lar-hi el Seminari, en opinió del primer dels esmentats historiadors, mentre el segon diu que l'edifici que fou antigament Seminari, avui és un convent.⁸ Es refereix sens dubte al que fou convent-collegi de les Religioses del Sagrat Cor de Maria; avui ha deixat d'ésser col·legi per a convertir-se en residència de senyores, regentada per les mateixes religioses. Està situat aquest edifici al costat del Portal de Sobreportes, una de les torres del qual, la de la dreta mirant al portal des de la Plaça de la Catedral, forma part del mateix. Sens dubte de cap classe, en un o altre d'aquests hi hagué el Seminari, abans del seu trasllat a l'edifici que actualment ocupa al costat de l'església de Sant Martí, però la construcció de la que fou després casa Pastors és molt possible que sigui d'una època molt posterior a la suposada. Em serveix de base per a dir-ho un document de l'any 1600, la fotocòpia del qual m'ha estat facilitada pel M. Iltre. Sr. D. Jaume Marqués, Canonge-Arxiver de la Catedral i distingit historiador. Es refereix aquest document a unes cases anomenades «d'en Guilló», situades a la Plaça de la Catedral. Cal recordar que aleshores no era encara construïda la gran escalinata i que allà hi havia diferents carrerons, amb alguns edificis que després varen desaparèixer. Les cases a les que es refereix l'esmentat document es trobaven situades a la «Placeta de la Seu» i tenien a tramuntana el Col·legi de «Sobreportes» i a ponent la muralla vella, segons diu el document. Es tractava d'un grup de tres cases que en el seu conjunt afrontaven pel costat de Ponent (que amb la part Nord són les afrontacions que aquí ens interessin) en part, amb l'hort de les cases que foren de Baldiri Pagès prevere, i part amb la muralla antiga i al Nord («tremontana», diu), en part, amb patis que eren de la casa del Col·legi de Sobreportes i en part amb la capella de les «Puelles» i finalment en part amb una casa que aleshores tenia Geroni Rubies, mitjançant «carreró que no passa» és a dir sense sortida; al damunt d'aquesta casa, diu el document «té un estudi»,⁹ paraula que

⁸ CARLES RAHOLA, ob. cit., vol. I, p. 186, i J. PLA I CARGOL, ob. cit., p. 13 i 372.

⁹ CANONGE PONTICH, *Repertori Alfabètic*, vol. I, fol. 248 r. Dono les gràcies al canonge Dr. Marqués per haver-me proporcionat una fotocòpia d'aquest document.

igualment pot significar «escola» que «despatx». Aquestes cases foren venudes pel preu de 980 lliures, a favor de Joan Miquel Savarés, ciutadà, el dia 28 de setembre de l'any 1600. Cal fer notar que en aquest document si bé és cert que hom parla del «collegi de Sobreportes» i de «l'estudi» que hem esmentat i que probablement aquí significava «despatx», no es fa cap esment del Seminari, a menys que sigui l'anomenat «Collegi de Sobreportes». Altrament, em sembla d'interès fer notar que per la part de Ponent d'aquestes cases hi havia la muralla antiga; això significa que les cases adossades a la mateixa, concretament la que fou després «Casa Pastors» i l'actual «Casa Simón», aleshores encara no eren edificades, quan menys la part de façana de les mateixes que dona a la Plaça de la Catedral. Per aquesta raó crec que l'edifici que ens interessa degué ésser edificat tal com està avui, ja ben entrat el segle XVII. El que sí és indubtable és que tot aquell conjunt, a un i altre costat de l'esmentat «Portal» primerament va formar part del recinte fortificat de la ciutat i que després fou destinat principalment a col·legi.

Quan fou adquirit per la família Pastors l'edifici situat a la part occidental del Portal de Sobreportes, inclosa una de les dues torres de defensa de l'esmentat portal? No tinc dades relatives a aquesta transmissió de domini. Crec, però, molt possible que pugui estar relacionada amb el trasllat del Seminari al col·legi de Sant Martí, que havia pertangut als Jesuïtes; decretada per Carles III la supressió d'aquest orde a Espanya, expulsats els seus membres i confiscats els seus béns, fou entregada després de l'any 1769, l'església i col·legi de Sant Martí al Bisbat, que va instal·lar-hi el Seminari; per aquest motiu degueren quedar lliures els edificis de la Plaça de la Catedral i possiblement aleshores la família Pastors degué adquirir un d'aquells antics col·legis; el varen transformar i embellir, convertint-lo en una formosa casa-palau que fou la sumptuosa residència d'aquella família. Repeteixo que això és solament una hipòtesi, puix no he tingut ocasió d'estudiar la documentació de l'esmentada família. El que sí puc afirmar és que abans del segle XVIII no trobo cap mena de notícia d'aquesta família que tingui relació amb Girona. No he trobat que cap dels seus membres fos inscrit en les llistes que tenien els noms dels possibles Jurats de la Ciutat pel Braç Militar o pels Ciutadans anomenats de «Mà Major»; tampoc no n'he

trobat cap que estigués en la Confraria de Sant Jordi, institució de caràcter religiós nobiliari.¹⁰

A l'Arxiu de l'Ajuntament de Girona hi ha un Llibre-Registre de títols, nombraments i privilegis presentats a l'Ajuntament perquè constessin inscrits en el mateix. En el volum I d'aquesta Llibre-Registre (hi consten els privilegis i títols registrats entre els anys 1781 a 1804), en els seus folis 87v. a 90 hi consta inscrit el privilegi militar a favor de Josep de Pastors i Carles, Burgés de la Vila de Perpinyà (títol anàleg al de Ciutadà Honrat de Barcelona, Girona o d'altres ciutats o viles que gaudien del mateix privilegi a favor dels seus ciutadans o burgesos de «Mà Major»), originari de la ciutat de Vic, en el Principat de Catalunya, concedit pel Rei don Carles II, a Madrid el 7 d'octubre de 1688; aquesta concessió era feta amb caràcter hereditari a favor de tots els seus descendents pel línia directa masculina. Consta que era fill de Raimon Pastors i nét de Pere Pastors, els exemples dels quals va imitar, diu el document, sense haver deixat de prestar serveis a la Corona. Després ve descrit l'escut d'armes que podia usar, és així: d'atzur, una crossa de pastor amb un aligot i tres estrelles d'argent; el casc de ferro, amb diferents plomes. El text és en llatí. Consta que fou armat cavaller en compliment del privilegi que li havia estat concedit per don Manuel de Llupià, cavaller d'Alcàntara.

Dues conclusions em sembla a mí que es poden treure d'aquesta concessió: 1.ª, la família Pastors no era originària de Girona, ni de les comarques gironines. Oriünda de la ciutat de Vic, diu el referit document (ja veurem que en altres textos apareixen esmentades altres poblacions com a lloc originari d'aquesta família, encara que mai Girona); 2.ª, probablement la família Pastors no fou considerada de llinatge militar fins que va obtenir l'esmentada reial concessió. És molt probable doncs que no pertangués a l'antiga noblesa feudal, a desgrat de la importància assolida per aquesta família en els segles XVIII i XIX, quan va figurar entre les més distingides de la noblesa de la ciutat de Girona.

No sé quan la família Pastors va obtenir el privilegi de «Burgesos Perpinyà» amb el que apareix esmentat el concessionari del privilegi militar atorgat pel rei Carles II; és molt probable, però,

¹⁰ PELAYO NEGRE PASTELL, *La Cofradía de San Jorge y la nobleza gerundense*, ANALES DEL I. E. G., vol. VI, any 1951, pàgs. 307-313 i 319-322 (en les (Separata: pàgines 39-45 i 51-54 respectivament).

que ho assolís en el transcurs del segle XVII. Hi hagué aleshores moltes famílies que pujaren de nivell social per diferents motius i raons; però sempre a la base de les mateixes hi havia aquestes dues: enriquiment de la família i lleialtat a la Corona d'Espanya. Foren moltes les famílies que en aquella època havien aconseguit una forta posició econòmica. A Catalunya, després de la sentència arbitral de Guadalupe, dictada pel rei Ferran el Catòlic i que va posar fi a la guerra i qüestió remensa, va inaugurar-se al camp un llarg període de pau i prosperitat; alliberats els pagesos de les més dures i odiades servituds, molts d'ells varen aconseguir una sòlida posició econòmica, considerablement augmentada amb ventatjosos enllaços matrimonials amb «pubilles» d'altres masos. Eren aquests masos autèntiques cases «pairals» de les famílies pageses, d'antiquíssim origen, de vegades, a desgrat de la humilitat de llur origen. Altres vegades el benestar econòmic vingué amb l'exercici del comerç; sempre hi va haver mercaders molt rics. A Girona eren considerats com a ciutadans de «mà mitjana». Finalment, l'exercici de les professions lliberals fou l'origen de moltes distingides famílies. Els doctors en Dret i Medicina sempre havien gaudit a Catalunya dels privilegis militars; tenien la consideració de «cavallers», per més que llur noblesa fos purament personal, no hereditària. També foren nombrosos els notaris que donaren origen a famílies molt acomodades i que acabaren per a ingressar en les files de la noblesa; a desgrat de que la professió de notari no gaudia de cap especial privilegi, a Girona eren insaculats entre els ciutadans de «mà mitjana» i fins i tot si en un moment excedien d'un número determinat, eren considerats els darrers de la «mà menor». A aquesta evolució normal de la societat cal afegir-hi l'estat de guerra quasi permanent amb França, des d'abans de l'any 1640. Tothom sap que les guerres si han estat sempre causa de la ruïna de moltes famílies, també han ocasionat l'enriquiment de moltes altres. Sense cap mena de dubte, aquest fenomen va produir-se de manera extraordinària durant els regnats de Felip IV i Carles II. Tot això explica abastament que moltes famílies que es trobaven en el més perfecte anonimament en el segle XVI, adquirien en el transcurs del segle XVII inusitat esplendor. Fou la família Pastors alguna d'aquestes? És impossible afirmar-ho per la senzilla raó de que no conec cap document referent a la mateixa amb anterioritat al referit privilegi militar concedit l'any 1688. Com és que vinguessin a les terres gironines?

Ja hem vist que Josep de Pastors i Carles era originari de la ciutat de Vic, segons consta en l'esmentat privilegi. «L'Adarga Catalana», el cèlebre nobiliari de Francesc Xavier de Garma, publicada l'any 1753,¹¹ en descriure l'escut de la família Pastors la fa originària de Ribes. Naturalment deu tractar-se de Ribes de Freser, població del bisbat d'Urgell, encara que des de la divisió d'Espanya en províncies, està inclosa en la de Girona, a desgrat de que històricament i tampoc geogràficament no té cap lligam amb ella.

El «Nobiliari» de A. A. García Caraffa¹² en tractar dels cognoms Pastor i Pastors, diu que llur antic solar fou el castell d'Enveig, poble de la Cerdanya, de la part d'aquesta comarca, que en virtut del tractat dels Pirineus fou cedida a França, inclosa actualment en el departament francès dels Pirineus Orientals, en l'anomenada Catalunya Nord. De tal lloc, diu foren senyors els Pastors. Passaren alguns a establir-se a Ribes i a la ciutat de Balaguer (Lleida). A Barcelona hi hagué altra casa anomenada Pastor (sense la «s» final). Francesc Pastor, diu, obtingué privilegi el 28 de desembre de 1646 (deu ésser 1694 o 1649). Era originari d'Enveig. No sé si tenia cap relació de parentesc amb Josep de Pastors i Carles, concessionari del privilegi de l'any 1688. Evidentment es tracta de dos cognoms diferents. I ja que hem esmentat aquest nobiliari de García Caraffa, cal advertir que s'ha d'usar amb alguna precaució, doncs en ell hi ha serioses equivocacions; a vegades confon unes famílies amb altres del mateix cognom o de cognom semblant, com si totes procedissin d'un mateix tronc, quan molt sovint es tracta de famílies que encara que del ma-

¹¹ FRANCISCO XAVIER DE GARMA Y DURAN, *Adarga Catalana* (Barcelona 1753). Em serveixo de l'edició "fac-símil" de l'Editorial "Orbis" (Barcelona 1954), vol. II, p. 165; l'escut reproduït a la làm. XVI, n.º 39. Per cert que no és pas ben igual al que és descrit en el privilegi esmentat.

¹² A. Y A. GARCÍA CARAFFA, *El Solar Catalàn, Valenciano y Balear* (San Sebastià 1968), t. III, pàg. 271 i 272. En la làmina 24 porta tres escuts de famílies anomenades Pastor, i altres dos de famílies cognominades Pastors, una d'elles, de Ribes (escut n.º 56, exactament igual al que descriu Xavier de Garma, i Pastors d'Enveig (n.º 57). Com element típic d'aquests escuts cal considerar la creu de pastor (figura en els escuts núms. 55, 56 i 51). També en altres tres (núms. 55, 56 i 58 hi ha estrelles en diferent nombre i posició; els autors d'aquest nobiliari diuen que, segons sembla, les estrelles eren peces peculiars de les famílies catalanes d'aquest cognom. Cap d'ells, però, no coincideix enterament amb el que és descrit en la real concessió de Carles II a favor de Josep de Pastors i Carles, que ja hem descrit en el text d'aquest treball.

teix nom o d'un de semblant, són totalment diferents per llur origen unes d'altres, sense tenir ni el més remot parentesc entre elles.

Entre els documents de l'arxiu de la meua casa de Torroella de Montgrí, he trobat unes notes genealògiques relatives a la família Alió, de l'esmentada vila. Consta que Caterina Alió, filla de Genís Alió, que a l'any 1675 obtingué privilegi de Ciutadà Honrat de Barcelona, va casar-se amb Josep Pastors, de Sant Joan de les Abadeses (bisbat de Vic i actualment província de Girona, encara que eclesiàsticament depèn de l'esmentada diòcesi). Caterina Alió era aleshores vídua de Joan Vives; havia tingut un fill d'aquest primer matrimoni, que fou l'hereu de la casa; però va morir sense descendència i així fou com els Pastors heretaren tot el patrimoni de la família Alió, de Torroella de Montgrí, amb la casa que posseïen al carrer Major d'aquesta vila, on encara avui hom pot veure la seva magnífica façana de pedra picada amb uns formoses finestral gòtic un d'ells i ja del renaixement l'altre.

Sospito que fou aleshores quan la família Pastors va venir a les terres gironines, fixant la seva residència a Torroella de Montgrí. És possible que ja abans d'aquest enllaç hi hagués hagut alguna vinculació de la família Pastors amb aquestes terres. No oblidem que el segon cognom de Josep Pastors era Carles. Pertanyia la seva mare a la família Carles, de Torroella de Montgrí? Fou tal vegada aquest parentiu amb la família Carles el que va donar ocasió a l'enllaç de Josep Pastors amb Caterina Alió? Ho ignoro, però certament, ho considero molt possible. El cert és que els Pastors, hereus de la casa Alió, fixaren la residència a Torroella de Montgrí. Com he dit anteriorment no sé quan varen adquirir l'edifici de la plaça de la Catedral de Girona. Penso que degué ésser a la segona meitat del segle XVIII. El que és cert que una vegada en possessió del mateix el transformaren, convertint-lo en una sumptuosa residència, una de les de major importància de Girona. Des d'aleshores la família Pastors va figurar en primera línia entre les nobles famílies gironines, molt nombroses aleshores i de molts il·lustres llinatges.

En el Llibre Ier-Registre de títols i privilegis, presentats a l'Ajuntament de Girona per a llur inscripció, al que abans ens hem referit, i que es troba a l'Arxiu de l'Ajuntament d'aquesta ciutat, hi consta inscrita una certificació d'«Hidalguia» presentada per D. Josep de Pastors i de Mercader, lliurada pel Batlle, Regidors, Diputats i Síndics de l'Ajuntament de la vila de Torroella de Montgrí, el 28 de

març de 1802, en la que hi fan constar que dit cavaller, domiciliat a Girona, és fill legítim i natural dels nobles consorts don Josep de Pastors i Alió i de donya M.ª Francesca de Pastors i de Mercader,¹³ cavallers residents en dita vila; llur fill és l'esmentat don Josep de Pastors i de Mercader, amo i propietari del patrimoni i casa de Pastors, reputada i reconeguda des de temps immemorial per la seva sang il·lustre i noble, doncs era una de les de més qualificada noblesa, sense que mai no hagués exercit cap ofici mecànic, ni haver estat inscrita en cap dels llibres de l'Ajuntament de Torroella de Montgrí com a plebeua; sinó que al contrari, li han estat guardats sempre els seus honors i prerrogatives.¹⁴

Don Narcís Antoni de Pastors i de Sala va ingressar en el Reial Mestrança de Ronda el 27 de setembre de 1802, segons consta en una certificació lliurada per l'esmentada Reial Mestrança el 12 d'octubre de 1802. També aquesta certificació fou registrada en l'esmentat Llibre I Registre de Títols, Nombraments i Privilegis.¹⁵

L'esmentat don Narcís Antoni de Pastors i de Sala fou militar i durant la guerra de la Independència ajudant de l'heroic general don Marià Alvarez de Castro, ànima de la resistència contra els francesos. L'esmentat general va residir precisament a la casa Pastors durant el tercer setge de Girona pels francesos a l'any 1809; així ho commemora una làpida de marbre posada a la façana de la noble casa, làpida que fou inaugurada pel rei don Amadeu I de Saboya quan la seva estada a Girona, l'any 1871.¹⁶

L'esmentat don Narcís Antoni de Pastors i de Sala va morir a Girona l'any 1859; tenia, quan va morir, el grau de Tinent Coronel. Va tenir dos germans que també exerciren la professió de les armes: don Pere M.ª de Pastors i de Sala va arribar a tenir el grau de Tinent General dels exèrcits nacionals. Va morir a Barcelona l'any 1868. L'altre germà, don Anacleto Joaquim de Pastors i de Sala, que va morir l'any 1884, fou General de Brigada i va arribar a ésser el Brigadier retirat més antic de l'exèrcit espanyol.¹⁷

¹³ Cal tenir present que, en aquell temps les senyores casades avantposaven el cognom del seu marit al propi, i els unien mitjançant la conjunció "i".

¹⁴ Libro I Registro de Títulos, Nombramientos y Privilegios presentados al Ayuntamiento de Gerona para su inscripción, fol. 116 y 116 v.o.

¹⁵ Llibre de la nota anterior, fols. 244 i 244 v.o.

¹⁶ CARLES RAHOLA, ob. cit., Llibre I, p. 186, i JOAQUIM PLA I CARGOL, ob. cit., pàgina 372.

¹⁷ J. PLA I CARGOL, *Biografías gerundenses* (Gerona 1960), p. 94 i 95.

A l'any 1868 figurava inscrit en el cens electoral de Girona com un dels seus electors, don Joaquim de Pastors i de Vilallonga. Continuava residint en la seva senyorial casa-palau de la Plaça de la Catedral, que fins a darrers del segle XIX va conservar tot el seu esplendor.¹⁸ Era casat amb una senyora de la distingida família de Maranges, donya Adelaida de Maranges i de Marimon. Més endavant va sobrevenir la total ruïna econòmica d'aquesta família quan era hereu de la mateixa don Josep de Pastors i de Maranges. Foren embargats els seus béns i venuda la casa de Girona, que fou adquirida per l'industrial don Cristòfol Grober i Viotti.

Com sigui que en el testament atorgat el 21 de juny de 1862 per don Joaquim de Pastors i de Vilallonga en el que nomenava hereu al seu fill don Josep, el substituïa pel cas que morís sense fills de legítim matrimoni o amb tals que no arribessin a l'edat de testar, pel seu altre fill don Narcís, i a aquest, en el mateix cas, per les seves germanes, donya Dolors, donya Elvira i donya Carme de Pastors i de Maranges, successivament; tant l'esmentat don Narcís com les seves germanes renunciaren al dret de substitució en l'escriptura de venda de la casa, atorgada davant del notari d'aquesta ciutat don Bonaventura Roqueta i Riera el dia 10 de desembre de 1904. També el magnífic mobiliari i els objectes d'art —vertaderes preciositats— que es conservaven en la senyorial residència, varen ésser venuts a un preu ben baix. Jo era aleshores molt nen però recordo que em va impressionar de manera extraordinària haver sentit comentar, a casa meua, que feia pena veure treure de la casa, sense cap atenció, un mobiliari tan magnífic. També el patrimoni de la família Pastors a Torroella de Montgrí va ésser venut, així la terra com la casa, que fou dividida entre diverses famílies. Excepció feta de la façana, que com ja he dit, conserva uns magnífics finestrals i és tota de pedra picada, ha perdut enterament el seu antic caràcter.

El Sr. Grober, nou propietari de la casa Pastors de Girona, va cedir-la a l'Ajuntament de la ciutat, per permuta, a canvi d'un solar aleshores propietat de l'Ajuntament, en el carrer de Sant Francesc, ara Primo de Rivera, n.º 15, immediat a la fàbrica pròpia d'aquest industrial. L'esmentada permuta fou acordada en sessions de l'Ajuntament de 31 d'agost i 26 d'octubre de 1905, després d'haver-se publicat en el Butlletí Oficial de la Província i haver estat autoritzada per R. O. de 18 de maig de 1906. L'escriptura pública d'aquesta per-

¹⁸ CARLES RAHOLA, ob. cit., vol. I, p. 186.

muta fou atorgada el 4 de juliol de 1906, davant del notari d'aquesta ciutat don Francesc Català i Mata. L'Ajuntament va adquirir-la amb la finalitat d'instal·lar-hi els serveis de la Justícia: Audiència Provincial, Jutjats de 1.ª Instància i Instrucció i Municipal, així com el Registre Civil. La intenció de donar-li aquest destí ja consta en els acords d'adquisició de la finca abans esmentats.¹⁹

Desapareguda aleshores de Girona la descendència, per línia masculina de la família Pastors, varen quedar nombrosos descendents de les germanes del darrer hereu, tals són les distingides famílies de Llobet, de Careaga i Simón, aquesta darrera propietària i resident en la magnífica casa situada al costat del Palau de Justícia.

En la sessió del ple municipal de l'Excm. Ajuntament de Girona del dia 4 d'abril de 1959, l'Ajuntament va acordar cedir al Ministeri de Justícia l'antiga casa Pastors, perquè fos restaurada o reedificada de cap i de nou per a la instal·lació més convenient dels serveis que abans hem esmentat. El Ministeri de Justícia va acceptar l'oferta feta per l'Ajuntament, pel maig de 1961, per tal de procedir a la seva restauració a fi d'instal·lar-hi l'Audiència, Jutjats, Registre Civil i Arxius corresponents.²⁰

No podem acabar aquest treball sense fer constar la labor meritòria dels Il·lms. Senyors don José de Mesa i Fernández i don José de la Torre i Ruiz, tots dos presidents d'aquesta Audiència Provincial: el primer des de l'any 1966 al 1970 (en que va ésser destinat a presidir l'Audiència Provincial de Tarragona) i el segon des del 1970, ho era encara en el 1973, quan va ésser inaugurat el Palau de Justícia restaurat; tots dos hi posaren tot el seu entusiasme, tot el seu esforç per a assolir que fossin una realitat aquestes obres. Don José M.ª de Mesa, amb incessant activitat i continuats viatges a Madrid, va aconseguir que el Ministeri de Justícia aprovés la restauració d'aquest edifici. Varen venir a Girona els arquitectes encarregats de fer els plànols i redactar el projecte. Després de detingut estudi i de la seva final aprovació amb les modificacions que foren considerades necessàries, el nou President de l'Audiència, don José de la Torre, va fer tot el possible, va posar tot el seu interès i la seva activitat per a que el projecte fos portat a cap i fos un fet aquesta obra de tanta envergadura. En terme de dos anys, d'acord

¹⁹ JUAN DE HEREDIA, *Casa Pastors, cedida al Ministerio de Justicia*, interessant article publicat al diari "Los Sitios de Gerona", 12 d'abril de 1959.

²⁰ JOAQUIM PLA I CARGOL, *Gerona arqueològica y monumental*, pàgs. 372 y 373.

amb el projecte aprovat, va ésser transformat totalment el que era ja aleshores un edifici enterament revellit, de manera que va poder entrar novament en servei des del gener de 1973.

Es molt lamentable, no obstant, que en la part de l'edifici que dóna a la plaçeta de Sant Feliu hagin desaparegut les pedres que hi havia de l'antiquíssim mur ciclopi que en opinió de l'eminent arqueòleg Dr. Pere de Palol era, tal vegada, la part més espectacular que se conservava, encara, d'aquella antiquíssima muralla.²¹

III

EL CASTELL, TORRE O FORSA DE CABRERA, DESPRÉS CASA AGULLANA

Havia existit a Girona una fortalesa que formava part del sistema defensiu de la ciutat, coneguda amb el nom de «castell», «torre» o «forsa» de Cabrera. Es trobava situada en la part sud de les antigues muralles i pel que he pogut conjecturar, a través de l'escassa documentació, que ens proporciona algunes dades, aprop de la seva situació, crec que comprenia el recinte fortificat que s'estenia des de la placeta que forma l'actual carrer de Carreres Peralta, abans de començar el carrer de la Força, fins a la torre immediata a la petita església de sant Felip Neri, a les escales del carrer de l'Escola-Pía.

Segons sembla, les muralles en aquest sector segueixen la línia de les primitives romanes. La torre rodona, abans esmentada, segons els arqueòlegs, es de l'època romana, encara que estigui coberta amb paraments medievals. En parlen, entre altres, els erudits historiadors Joaquim Pla i Cargol, en la seva magnífica obra «Girona arqueològica y monumental»,¹ i Pere de Palol en la seva molt

²¹ PERE DE PALOL, ob. cit., pàgs. 12 i 14. Altre tros de les antiquíssimes muralles es troba en l'edifici anomenat "Les Àguiles" (antiga Universitat) en la Plaça de Sant Domènec, a la part on donen les façanes posteriors de les cases del carrer d'Alemanys (v. J. PLA I CARGOL, ob. cit., p. 13). En aquest lloc, tan evocador, s'havia projectat, fa algun temps, edificar-hi el nou Museu. Molt encertadament al meu entendre. malhauradament fins ara no s'ha fet res.

¹ *Girona*, 1943, p. 16.

interessant «Guía artística» «Gerona»² en veritat modèlica dintre d'aquest gènere de guies de ciutats.

El 17 de febrer de 1106, el vescomte Guerau Ponç de Cabrera, va reconèixer tenir en feu pel comte de Barcelona, Ramon Berenguer III, el castell de «Gerunda» i altres. Sens dubte es refereix a la fortalesa esmentada. Ignoro per complet fins a quan va durar el domini feudal dels Cabrera sobre aquesta fortalesa; però si puc afirmar que el seu nom va perdurar fins molt temps després d'haver deixat de tenir el domini efectiu de la mateixa.

El castell o torre de Requesens.

A la segona meitat del segle XIII, l'antic castell de Cabrera, o quan menys bona part d'ell, pertanyia a Berenguer d'Anglès, la filla i hereua del qual va casar-se amb Guillem de Requesens. Així va ésser com aquesta família va entrar en possessió d'aquesta fortalesa, que des d'aleshores fou anomenada castell de Requesens, de Girona, sens dubte per a distingir-lo de l'antiquíssim castell de Requesens, situat a les muntanyes Alberes, en el comtat de Peralada (unit sempre al d'Empúries). Segurament aquest castell va donar el seu nom a la família que trobem aleshores en possessió de la fortalesa gironina. Però aquí una cosa sorprenent: aquest castell era tingut —em refereixo al domini feudal— per la casa de Montcada, no pels Cabrera, que foren els seus primitius senyors. Així consta en el Llibre de la Vegueria de Catalunya on, en fer relació dels castells i dominis senyorials que, pel rei tenia en feu, D.ª Guillema de Montcada, que a darrers del segle XIII i a primers del XIV, era senyora d'aquesta poderosa casa catalana, esmenta en la ciutat de Girona, el castell de Sobreporta, que tenien per ella, Francesc de Monllau i l'hereu de Guillem de Canet, i el castell de Requesens, que tenia aleshores l'hereu de Berenguer de Requesens.

A l'any 1300 o pels voltants del mateix, l'esmentada D.ª Guillema va fer cessió del seus béns, o quan menys de part principal dels mateixos, mitjançant determinades condicions i pactes, al rei don Jaume II d'Aragó. Es així com el castell dit de Requesens, a la ciutat de Girona, va passar a dependre immediatament de la Corona.

Aleshores, vers el 1300, havien ja desaparegut Berenguer d'Anglès, Guillem de Requesens, marit de la seva filla, i també Beren-

² (Pàg(s. 33 i 138). Consultar també la magnífica obra del malaguanyat CARLES RAHOLA, *La Ciutat d Girona*, Edit. Barcino (Barceona 1929), 2 vols.

guèr de Requesens, que suposo fill de Guillem. Tenia aleshores el castell l'hereu de Berenguer, el nom del qual no consta, però que documents posteriors ens assabenten que ho fou la seva filla Saurina, casada amb Dalmau de Castellnou, de la poderosa casa rossellonesa dels vescomtes d'aquest nom.

Segons consta en un document de 3 de desembre de 1339, Saurina i el seu marit, Dalmau de Castellnou, seguien en possessió del castell de Requesens, doncs, en aquest document, el rei Pere el Cerimoniós manava reconèixer a Saurina, filla i hereva de Berenguer de Requesens i muller de Dalmau de Castellnou, com a senyora de dit castell, que tenia pel rei i que abans fou tingut per la casa de Montcada.

El rei, en un posterior document, de 18 d'abril de 1341, va revocar l'anteriorment esmentat i des d'aleshores ja no tinc cap notícia posterior de Saurina i Dalmau de Castellnou. Es possible que amb ells acabés el domini feudal d'aquesta fortalesa; no obstant, el nom de Requesens va perdurar fins molt temps després d'haver desaparegut de Girona aquesta família.

El Dr. Santiago Sobrequés, malhauradament desaparegut quan tant podiem esperar encara, del seu talent i la seva vocació, en la seva obra: «La leyenda y la historia en el sitio de Gerona de 1462»³ interessant, com totes les seves, magnífics treballs de pregona investigació, exacta interpretació dels documents, crítica assenyada i imparcial, obres en que fa reviure els fets que explica i escrites en un estil tan planer, tan clar i entenedor que la seva lectura resulta agradable, distreta i entretinguda fins per a persones no especialitzades (serveixin aquestes paraules de sentit homenatge a la memòria de l'estimat amic, excel·lent persona i eminent historiador) doncs bé, diu el Dr. Sobrequés, en l'obra esmentada, que la reina D.ª Joana, pel maig del 1462, trobant-se a Girona, va designar una comissió militar per a que ocupés el castell de la Gironella, punt culminant de la «Forsa» de Girona, i els de Requesens i Cabrera, que flanquejaven l'angle S.O. del «mur vell». En aixecar l'acta d'entrega de les esmentades fortaleses a la comissió designada per la reina, hi consta que dita entrega fou feta «intus castrum vulgariter muncupatum de Cabrera et de Requesens». Afegeix el document que «dictum castrum, torres et fossar ipsius» foren encomanats als honorables Ra-

³ ANALS DEL INSTITUTO DE ESTUDIOS GERUNDENSES, vol. VII, any 1952, pàgines 30-309).

fael Sampsó i Pere Joan Calvó, «ciudadans de Girona», que acceptaren aquesta comanda i per tant prengueren al seu càrrec el castell vulgarment anomenat de «Cabrera i de Requesens». En cap dels documents d'aquesta època no hi ha esment de la família Requesens, ni de la de Castellnou amb la que havia enllaçat. Sens dubte de cap classe ja no estaven en possessió d'aquesta fortalesa, malgrat que el nom de Requesens hagués perdurat.

En el «Llibre de l'Administració de la Cort-Reial de Girona», corresponent als anys 1462-1464 (publicat per Lluís Camós i Cabruja —culte investigador i arxiver, també prematurament desaparegut— en el vol. VII, dels esmentats Anals de l'Institut d'Estudis Gironins⁴ nombroses vegades, en el període de 4 d'agost al 16 de setembre de l'any 1462, hi es fet esment de la torre de «Requesens» amb motiu de les obres que aleshores hi varen ésser fetes. Sempre es anomenada de «Requesens», sense cap esment del nom Cabrera.

Aquesta torre es trobava en estat ruïnós, segons consta en el «Manual d'Acords» corresponent a l'any 1551, que es conserva a l'Arxiu Municipal de Girona. Estava situada a l'entrada de la Forsa i diu que aquesta torre anomenada de «Requesens» estava en molt perill, «no sols de derrocar-se pro encara de derrocar les cases junctas de dita torra». Calia per tant, prendre l'acord pertinent per a posar remei a aquesta situació.

La Casa-Palau de la Família Agullana.

La família Agullana procedeix de l'antic patriciat gironí. Santiago Sobrequés esmenta a Micer Pere Agullana, jurista, que a l'any 1462 habitava a la plaça anomenada de «Les Albergeries», després Plaça del Ví i actualment Plaça d'Espanya.⁵

⁴ Any 1952.

⁵ SANTIAGO SOBREQUÉS VIDAL, *Censo y profesión de los habitantes de Gerona en 1462*, ANALES DEL I. E. G., t. VI (Gerona 1951), pàgs 193-246. És d'interès aquest paràgraf: "El carácter señorial de la calle de los Ciudadanos continúa en las "Albergaries" donde tienen su morada gran número de familias de la aristocracia burguesa, como los Seguriolos, los Scala, los Vern, los Despuig, los Cornell, los Bell-lloch y los Agullana. Los que el amanuense del Consejo llama algo impropiaemente "ciudadans" (ciudadanos) son los individuos pertenecientes al patriciado de la ciudad, acaparador del gobierno de la cosa pública y también de la riqueza. No son los "nobles", entiéndase bien, porque éstos llamados entonces "militares" estaban rigurosamente excluidos del gobierno municipal y figuran aquí en una lista aparte, pero sí los ricos y en definitiva los amos de la ciudad" (pàgs. 201-203).

Aquesta família va anar pujant i assolí molta importància en els dos segles següents. Antoni Agullana, eclesiàstic gironí, pertanyent segurament a aquesta família, fou abat del monestir de Sant Joan de les Abadesses, cap l'any 1581. Fou autor de l'obra «De rebus feudalibus».⁶ En començar el segle XVII ja havien accedit a la noblesa i havien emparentat amb molt nobles famílies. Així consta que el dia 24 de setembre de l'any 1608, amb motiu del lliurament d'una reliquia de les despulles del beat Dalmau Moner als feligresos de Santa Coloma de Farners actuà com un dels testimonis el noble senyor Martí Agullana i Latràs, cavaller de l'orde de Santiago.⁷ Tres noies de la casa Agullana: Francesca, Magdalena i Orosia varen prendre part en un certàmen poètic celebrat a Girona en l'any 1622 amb motiu de la celebració de la canonització de sant Ignasi de Loyola; la darrera amb una poesia catalana i castellana, imitació del Petrarca. Va ésser una de les vuit dames premiades.⁸

Degué ésser a la segona meitat del segle XVI o a primers del XVII que la família Agullana va adquirir el solar on hi edificaren en el segle XVII, segons el Sr. Pla i Cargol⁹ el seu magnífic palau. Carles Rahola¹⁰ en parla amb aquestes paraules: «Aquest casal està situat quasi en la part més baixa del conjunt monumental de la ciutat, al peu de les escales de Sant Martí i prop del carrer de Ciutadans. Una esplèndida arcada de punt rebaixat dóna entrada al gran pati pel qual hom entra al palau. Els murs són fermes, en gran part de pedra; els contorns d'obertures, balconades i balustrades són de pedra picada». Hi ha un jardí i un gran hort adossat. «Es tracta, ha dit l'arquitecte Jeroni Martorell, d'una construcció d'unes grans dimensions, traçada amb amplitud d'esperit i afinat gust artístic, com ho eren generalment els palaus senyorials dels segles XVII i XVIII».

L'any 1640 ja hi habitava, de manera certa, la família Agullana. A la tarda del dia 26 de maig de l'any 1640 entraren a la ciutat les monges del monestir de Santa Clara. Aquest monestir es trobava

⁶ *Enciclopedia Moderna Catalana*, per Josep Fiter (Barcelona 1913), vol. I, p. 53.

⁷ ALBERT COLLELL I COSTA, *Una data assenyalada en la història del convent dominic de Girona*, ANALES DEL I. E. G., v. XXII (Gerona 1974-76). Homenaje a Santiago Sobrequés Vidal, p. 464 (10 d'aquest treball).

⁸ CARLES RAHOLA, *La Ciutat de Girona* (Barcelona 1929), v. I, pàgs. 189 i 190 i "Enciclopedia Moderna Catalana", v. I, p. 53.

⁹ JOAQUIM PLA I CARGOL, *Gerona arqueològica y monumental*, p. 244.

¹⁰ CARLES RAHOLA, ob. cit., p. 189.

aprop de les muralles però per fora de la ciutat i processionalment, amb creu alçada i acompanyades de tots els frares franciscans de Girona i de molts cavallers, van seguir les muralles fins al pont de Sant Francesc i per la plaça del Vi i carrer de Ciutadans, varen arribar a l'escalinata de Snt Martí Sacosta (actual església del Seminari). Ocuparen la casa de D. Martí d'Agullana, a la Pujada de Predicadors.¹¹

Respecte a la seva magnificència, copiem aquestes paraules de Carles Rahola:¹² El 20 de febrer de 1642 va allotjar-se en aquest casal, que aleshores era de Martí d'Agullana, el mariscal de Brezé, lloctinent del rei Lluís XIII de França i virrei de Catalunya. Aleshores fou tan ben aparellada la casa, que restà «per aposentar lo mateix rei» («Memoria de la entrada del Sr. Mariscal de Brezé», Manual d'Acords de l'Ajuntament, de 1642).

La família Agullana va enllaçar amb nobles llinatges, entre ells el de Sanz de Latràs, ja hem esmentat abans el noble senyor Martí Agullana de Latràs. Quan varen anar-se'n de Girona? Ho ignoro. El Rnt. Sebastià Bartina, S. J., en el seu treball «El gerundense V. Onofre Relles (1630-1692)»¹³ diu que pel mes d'agost de l'any 1654 va morir a Barcelona D.ª Leonor d'Agullana, fundadora del col·legi de Girona, de la Companyia de Jesús. Fou dipositada a l'església de Betlem de Barcelona (sembla que la tenien aleshores els jesuïtes) a la peanya de l'Altar Major, de la part de l'Evangeli. Alguns anys després la seva filla D.ª Leonor Sabater i Agullana, la féu traslladar al Col·legi de Girona, a la sepultura dels fundadors, que és pròpia de la casa. Aleshores, vivien ja els Agullana a Barcelona o aquesta senyora hi va morir ocasionalment? Varen continuar a Girona fins a la guerra de Successió? Ho ignoro per complet. Tampoc sé quan varen deixar d'estar en possessió del seu antic palau. El llinatge, extingit en la seva línia masculina, està representat avui per una destacada personalitat: el Dr. Martí de Riquer, comte de Casa Dávalos, catedràtic de la Universitat de Barcelona, eminent investigador de

¹¹ JOAN BUSQUETS, *L'Església i el Bisbat de Girona. durant la revolta catalana de 1640*, Premi "Julián de Chía" (Girona 1975), f. 29 (mecanografiat), treball no publicat encara.

¹² Ob. cit, v. 1, p. 189.

¹³ SEBASTIÀ BARTINA, S. J., *El gerundense V. Onofre Relles (1630-1692)*, a *ANALES DEL I. E. G.*, v. XXII (Girona 1974-75), "Homenaje a Santiago Sobrequés", p. 468 (d'aquest treball, p. 4).

la nostra història i de la nostra literatura; autor de nombrosos i meritíssims treballs. En l'actualitat és President de la R. Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona.

L'antic palau o casa Agullana pertanyia vers la meitat del segle passat a D.ª Dolors de Perramon i Comas del Brugar, muller de don Josep de Fontcuberta, d'una noble família aleshores domiciliada a Barcelona. Crec que el palau Agullana procedia dels béns hereditaris de la família Comas del Brugar, però com ja he dit ignoro com i quan la varen adquirir.

Fa molt més de cinquanta anys que la família Fontcuberta va posar en venda la seva casa de Girona; la Diputació Provincial de Girona va estar en tractes per a comprar-la i convertir-la en el seu palau; suposo que va ésser aleshores que va visitar-la el Sr. Jeroni Martorell, director del Servei de Conservació i Catalogació de Monuments, de l'Institut d'Estudis Catalans. Segons Carles Rahola,¹⁴ l'esmentat senyor va expressar-se en els següents termes: «La visió del conjunt urbà de la casa dels Agullana és un dels records més plaents i vigorosos de la visita a Girona». Aquest edifici va ésser catalogat per l'Institut d'Estudis Catalans amb el nom de «Palau del Vescomtat» entre els monuments d'interès artístic i històric.

No va arribar-se a un acord amb la Diputació i la casa fou adquirida per les Religioses anomenades del Servei Domèstic. Hi han estat fins ara. Crec que en el transcurs d'aquest any 1977 se n'han anat de Girona i han tancat la seva residència. Ignoro si tenen la intenció de vendre aquest edifici.

«Palau del Vescomtat», una denominació equivocada.

Quan la Diputació Provincial va estar en tractes per a comprar la vella casa Agullana, hom va començar a parlar de «Palau del «Vescomtat», ja hem vist que amb aquest nom va ésser catalogat per l'Institut d'Estudis Catalans entre els monuments d'interès artístic i històric. La denominació ha fet fortuna, sens dubte perquè han trobat «que feia bonic», però tal nom no pot ésser més exacte.

En primer lloc, els documents antics fan sempre referència a un castell, torre o forsa de Cabrera, o sigui que es tractava d'una fortalesa que formava part del sistema defensiu de Girona, no de

¹⁴ Ob. cit., p. 190. Jeroni Martorell va redactar un "informe sobre el "Palau del Vescomtat" (Girona 1917). Arxiu de la Diputació de Girona.

cap residència senyorial; no hi havia, ni hi havia hagut mai cap classe de palau.

En segon terme, l'edifici, amb els seus annexes, tal com ha arribat fins a nosaltres procedeix evidentment del que va edificar la família Agullana, l'escut de la qual figura encara en l'extensa façana que dona a les escales que puguen a l'església de Sant Martí; també al damunt de la porta principal d'aquesta hi ha dos escuts dels Agullana, encara que repicats, possiblement per haber estat aquest llinatge partidari de l'Arxiduc quan la guerra de successió. Res no hi ha en totes aquestes edificacions que pugui tenir relació de cap classe amb l'època remotíssima en què aquest sector de les muralles, amb les torres o fortificacions que hi hagués pogut haver, pertanyia a la família vescomtal de Cabrera, que ho tenia en feu pel comte de Barcelona, que ho era també de Girona.

Finalment, si hom volia evocar el record dels Cabrera podria ésser anomenat, encara que amb abús evident, «castell o torre dels Cabrera» o «castell o torre dels vescomtes»; mai però «Palau del Vescomtat», que sembla fer referència a una institució que mai no va existir.

Els vescomtes, en els primers temps de la reconquesta, eren els substituïts i auxiliars dels comtes i aquesta jurisdicció delegada s'estenia per tot el comtat o part d'ell, a l'arbitri del comte; però no estava el comtat, ni ho va estai mai, dividit en vescomtats. Després d'haver-se fet el càrrec hereditari, deixà d'ésser funcional, per a convertir-se en un títol purament honorífic, si bé els vescomtes continuaren ocupant el primer lloc, després del comtes, en la jerarquia feudal.

Els vescomtes foren substituïts en llurs funcions de govern pels anomenats «vicaris» dels que procediren els «veguers» que donaren nom a les divisions territorials administratives conegudes amb el nom de «vegueries» (tan importants en la nostra història). Fou aleshores quan les antigues famílies vescomtals foren conegudes amb el nom del propi llinatge. Així és com els successors dels antics vescomtes del comtat de Girona esdevingueren vescomtes de Cabrera, nom d'un castell i important domini senyorial que els pertanyia. I quan més endavant trobem esmentat el »vescomtat de Cabrera», aquest nom feia referència a les extenses possessions senyorials d'aquesta família. En la vella diòcesi de Girona, de tan arrelada tradició històrica, hi trobem esmentats els vescomtats de Cabrera, Bas i Rocà-

bertí; eren els importants territoris patrimonials d'aquestes famílies successores respectivament dels vescomtes que foren de Girona, Besalú i Peralada (comtat aquest unit sempre al d'Empúries); però ja no tenien cap relació amb els antics comtats dels primers temps de la reconquesta. Precisament el castell de Cabrera, que va donar nom als vescomtes de Girona, estava situat en el comtat d'Osona (Vic) si bé els Cabrera tingueren també importantíssims dominis en el de Girona. Posteriorment foren també vescomtes de Bas, entre altres títols; les seves extenses possessions es trobaven en els comtats de Girona, Besalú i Osona. També en molts altres llocs, separats del nucli principal, entre ells, a l'illa de Sicília, on posseïren l'importantíssim comtat de Mòdica.

No fou doncs el vescomtat, en els primers temps de la reconquesta, una divisió territorial, com ho foren els comtats. Bé podem dir que en aquella època hi hagué vescomtes, però no hi hagué vescomtats.¹⁵ Per tant el nom de «Palau del Vescomtat és, al meu entendre, totalment i inexacte i equivocat. «Palau Agullana» fóra una denominació molt més apropiada.

IV

EL PALAU CARAMANY I NOTÍCIA D'AQUEST LLINATGE

Es troba situat aquest magnífic edifici en el n.º 2 del carrer de Carreras i Peralta, immediat a la plaça de l'Oli i amb altra façana lateral a la Pujada de Sant Domènec n.º 1. Es tracta d'una senyorial residència que per haver pertangut en altre temps a la noble família empordanesa de Caramany és conegut amb aquest nom. Ignoro quan aquesta família es va establir a Girona i tampoc sé si es va fer construir aquest edifici o el va adquirir per compra o successió d'una altra família que ja el tenia.

He parlat en altres ocasions dels Caramany.¹ Consta documen-

¹⁵ PELAYO NEGRE PASTELL, *Divisiones territoriales y jerarquía nobiliaria en las comarcas gerundenses en la época medieval* (Colección de artículos publicados en la revista "Pyrene" de Olot (núms. 22-57), aos 1951-1955 (v. el capítol dedicat als "Vescomtes"; en la tirada a part, pàgs. 24 i ss.

¹ PELAYO NEGRE PASTELL, *La Casa de Caramany*, "Revista de Gerona" n.º 18, 1.er trim. de 1962, pàgs. 19-29; *La casa de Caramany i el castell de Vallespinosa*, ANALES DEL I. E. G., v. XXII (Girona 1974-75). Homenatge a Santiago Sobrequés i Vidal, pàgines 231-257.

talment provat que existí una família que va prendre el seu nom d'un lloc anomenat encara avui «Caramany» en l'antic país de Fenollet o Fenolleda, unit ara al Rosselló i com aquest integrat en l'actual departament francès dels Pirineus Orientals. Dom Ch. de Vic i Dom J. Vaissette, de la Congregació de Saint-Maur, a l'«Histoire Generale du Languedoc»² esmenten el castell de «Caramaing»; el seu vertader nom, en català és Caramany. No cal confondre aquest castell i el llinatge que en ell tingué origen amb el de «Caraman» (a l'actual departament francès d'«Haute Garonne» arrond. de Villefranche de Lauragais», a unes quatre llegües³ o sigui aprop d'un 25 quilòmetres de Tolosa, del Languedoc, bressol del cèlebre llinatge de «Caraman», actualment Prínceps de Caraman-Chimay, amb un dels quals fou casada la nostra compatriota, la formosa Teresa Cabarrús, que essent encara Madame Tallien tant i tan benèficament va actuar i distingir-se en les històriques jornades de Thermidor, en temps de la revolució francesa, fins al punt que fou anomenada «Notre-Dame de Thermidor».

El primitiu nom llatinitzat «Caramanno» evidentment és el mateix, en un i altre castell; però els llocs on estigueren situats i els llinatges que en un i altre tingueren origen són enterament diferents. El que a nosaltres ens interessa estava situat, com ja he dit, a l'antic comtat de Fenolleda, que en algun temps de l'Edat Mitja depengué dels comtes de Besalú; s'ha perpetuat fins als nostres dies el lloc anomenat encara Caramany, la parròquia del qual està dedicada a Sant Esteve (arxiprestat de Perpinyà, a poc més de 25 quilòmetres d'aquesta ciutat.⁴

Huguet de «Caramanno» (= Caramany) va firmar l'acta d'homenatge de Pere, vescomte de Fenollet al vescomte de Narbona (8 novembre de 1242); figura entre els cavallers del sèquit del referit Pere de Fenollet, ço que s'explica perfectament, si tenim en compte que dit castell de Caramany es trobava situat en el país de Fenollet o Fenolleda i probablement el seu senyor devia ésser feudatari de l'esmentat vescomte.⁵

² T. IX, p. 538, nota 1.

³ *Hist. du Languedoc* (esmentada en la nota anterior), t. V, col. 1379 i t. XI, pàgina 530.

⁴ F. MONSALVATGE, *El Obispado de Elna*, t. III, p. 55 (és el XXIII del total de les seves *Noticias Históricas*).

⁵ *Hist. du Languedoc*, t. VIII, col. 1097.

El cavaller Ponç de Caramany⁶ va prendre part l'any 1325 en una conjura capitanejada pel comte de Comminges, Bernat Jordà, en la que hi prengueren part diferents cavallers; s'hi va unir també el comte Gastó de Foix; la conjura tenia per objecte excloure a l'infant Felip de Mallorca de la tutela del seu nebot, el rei de Mallorca, fill de l'infant don Ferran.⁷ Cal recordar que aleshores el territori de Fenollet, juntament amb el comtat de Rosselló, es trobava baix la sobirania dels reis de Mallorca.

Ara bé, com és que els Caramany s'establiren a la terra empordanesa situada a l'altra part de les Alberes? Molt senzillament, per raó d'un matrimoni. Consta documentalment que Elionor, filla i hereua del cavaller empordanès Francesc de Requesens, va casar-se amb Poncet de Caramany. Consta en un document del 12 d'agost de l'any 1312 que aleshores ja eren casats. És l'acta de l'homenatge que Elionor, filla i hereua de Francesc de Requesens, i el seu espòs «Poncet» de Caramany, fill de Felipa (és curiós que en aquests documents relatius a homenatges sempre hi és consignat el nom de la mare del que fa l'homenatge) varen prestar a Ponç Hug comte d'Empúries. Reconeixien que tenien en feu d'ell una «condomina» situada en el terme del castell de Pelacals (parròquia de Santa Maria de l'Om) i vint «vessanes» de terra, situades en el prat de l'esmentat castell, junt a les «closes» de Montiró; un «hospitium» (o sigui una casa) també dintre del terme de l'esmentat castell; servituds i drets a l'ús de les pastures, que ells i els homes de la «força» de Ventalló tenien en els prats, pastures i altres llocs de l'esmentat castell, així com també els drets que tenien sobre les riberes i molins del Fluvià, en el «vilar» de Valveralla i a les vores del riu esmentat fins a «Salsets» (segurament es refereix al lloc encara avui anomenat Saldet). Tots aquests drets, Francesc de Requesens, pare d'Elionor, va retenir-se en la permuta que va fer amb el cavaller Berenguer Otger, de tot quant a dit Francesc li corresponia en l'esmentat castell, a canvi dels drets que Berenguer Otger tenia en la vila i «força» de Ventalló. És la primera vegada que trobo un Caramany esmentat a l'Empordà. Podia molt bé tractar-se del cavaller Ponç de Caramany, que trobem esmentat als anys 1305 i 1325 o tal vegada d'un seu familiar. Recordem que Poncet és solament un diminutiu de Ponç. En

⁶ Ponç de Caramany era Veguer de Cerdanya i Baridà a l'any 1305 (v. *Els castells catalans*, vol. VI, pàg. 1.207).

⁷ Ob. cit., nota 5, t. IX, p. 437.

quant a la seva muller Elionor, com ja hem dit, era filla i hereua del cavaller empordanès Francesc de Requesens, el qual el dia 24 de març de l'any 1307 va prestar homenatge a Ponç, comte d'Empúries i vescomte de Cabrera. Fa constar expressament en aquest document que és fill i hereu del cavaller Arnau de Requesens. Confessa tenir pel comte d'Empúries una casa («hospitium» diu), diferents possessions i altres drets que ell i els homes de la vila i «força» de Ventalló, tenien en els prats, àstures i altres punts del castell de Palacals i parròquia de Santa Maria de l'Om.⁸ Tot això s'ho va retenir i reservar en la permuta que va fer de les possessions i drets que li corresponien en l'esmentat castell de Pelacals amb el cavaller Berenguer Otger, que per la seva part li va cedir en canvi tot el que posseïa en la vila i força de Ventalló. Firmen com a testimonis Simón de Trilea (Trilla?), Berenguer Otger i Guillem de Vilagut, cavallers.

Francesc de Requesens va ésser casat amb Sibilia de Cartellà, que vivia encara l'any 1320, segons consta en un document d'aquest any.⁹ Era filla de Guillem Galceran de Cartellà, senyor d'Ostoles i de Blanca de Crexell, senyora de Pontons, anomenada també Blanca d'Ostoles. La seva germana Ermesenda va ésser l'hereua del castell d'Ostoles; va casar-se amb Bernat Hug de Cabrenys; és així com aquest senyoriu va passar a aquest llinatge.

L'esmentat Francesc de Requesens va prendre part en l'expedició del rei Alfons III d'Aragó (II entre els comtes de Barcelona d'aquest nom) contra Mallorca, que va donar per resultat la submissió d'aquesta illa a dit sobirà l'any 1285. Tomich, de qui procedeix aquesta notícia, quan esmenta els cavallers que prengueren part en aquella empresa diu que de Francesc de Requesens «es exit lo llinatge de Requesens».¹⁰ No és certa aquesta afirmació, precisament amb ell s'extingeix la descendència masculina d'aquesta branca dels Requesens (que de cap manera s'ha de confondre amb el cèlebre llinatge dels Requesens procedents de Tarragona). Els documents so-

⁸ PELAYO NEGRE PASTELL, *El linaje de Requesens*, ANALES DEL I. E. G., v. X. (Gerona 1955), pàgs. 48-52.

⁹ Archivo de la Corona de Aragón, reg. 169, f. 188.

¹⁰ MN. PERE TOMICH, *Historias e conquistas dels Excel·lentissims e Catholics Reys de Aragó e de lurs antecessors les Comtes de Barcelona*, edic. de "La Renaixensa" (Barcelona 1886), p. 189. Per a detalls d'aquesta expedició v. J. ERNEST MARTÍNEZ FERRANDO, *La tràgica història dels reis de Mallorca*, Barcelona 1960, pàg. 98.

lament parden de la seva filla i hereua Elionor, sense que mai esmentin cap altre fill.

Tampoc és cert, com he trobat esmentat en una genealogia de la casa de Cartellà, en tractar de l'enllaç de Francesc de Cartellà amb Sibilia, filla de Guillem Galceran de Cartellà i de la seva primera muller Blanca d'Ostoles (en realitat de Crexell), que hagués estat senyor del castell i terme de Requesens.¹¹ No consta enlloc que hagués estat mai en possessió d'aquest cèlebre castell, ni que mai l'haguessin posseït els seus descendents i hereus. És molt probable que aleshores el castell de Requesens, del que prengué nom aquest llinatge empordanès, estigués en possessió d'altra branca de la família (segurament la principal) que va enllaçar posteriorment amb l'il·lustre llinatge de Castellnou, que estigué en possessió del castell de Requesens, fins que un d'ells el va vendre a l'infant Ramon Berenguer, comte d'Empúries.

Sabem que Francesc de Requesens va ésser hereu del seu pare el cavaller Arnau de Requesens. Aquest havia estat casat amb Agnès de Pelacals, senyora d'aquest lloc, a l'Empordà. Quan va morir va deixar hereu de tots els seus béns al seu referit marit Arnau de Requesens, segons consta en un document de l'onze d'agost de 1255: venda atorgada per Arnau de Requesens a favor de Guilabert, fill de Guilabert de Cruïlles, de la tercera part del castell de Lahers, dret que li corresponia per raó d'haver estat nombrat hereu per la seva difunta muller en el darrer testament per ella atorgat.

L'esmentat Arnau de Requesens a 6 de les kalendes de gener de 1256 (= 27 desembre de 1256) va prestar homenatge i jurament de fidelitat al bisbe de Girona, Pere de Castellnou, per raó d'una part

¹¹ JOSEP M. D'ALÓS I DE DOU, pvre., *La casa de Cartellà. Su historia y genealogía, Suc. de Rivadeneyra* (Madrid 1919), pàgs. 20 (notes 1, 2 i 3) i 21 (tirada a parte de la "Revista de Genealogía e Historia de España". En realitat, la muller de Guillem Galceran de Cartellà es deia Blanca de Creixell, encara que a vegades figura amb el nom d'Ostoles (més correctament, Hostoles), castell que pertanyia al seu marit que havia nascut i va morir en ell. Sembla que es tracta de l'heroic capdill Guillem Galceran de Cartellà, senyor d'Ostoles, pel seu propi dret i de Pontons, pel de la seva muller Blanca de Crexell; F. MONSALVATJE, *Noticias históricas*, t. XXVI, *Los castillos del Condado de Besalú*, pàgs. 42-46. Ramon Muntaner en la seva *Crònica* (cap. 128) explica els fets heroics a Calàbria i Sicília, d'aquest il·lustre capdill al que compara als herois llegendaris dels llibres de cavalleries. El rei d'Aragó el va premiar amb el títol de comte de Cantassaro (v. l'esmentada *Crònica* en la "Col·lecció popular Barcino", v. IV, p. 32).

del delme de Sant Pere Pescador, que tenia pel comte d'Empúries i en part tenien per ell (és a dir en su-feude) Eybellina, mare de Bernat i Dalmau de Vilanova i el cavaller Assalit; del delme del lloc anomenat «Les Illes», de la mateixa parròquia, que per ell tenia G. de Biseya (possiblement es tracta del mateix llinatge que després apareix amb el nom de «Baseia», i del terç del delme de Ventalló (parròquia de Sant Vicenç de Valveralla).¹²

No sé si Francesc de Requesens va ésser fill d'Agnès de Pelacals o d'una segona muller del seu pare, Arnau de Requesens. Sí, és cert, que tots els béns d'Agnès de Pelacals passaren al seu marit Arnau de Requesens, després al fill d'aquest, Francesc, i finalment a Elionor, filla de Francesc i muller de Poncet de Caramany. Tot fa pensar, doncs, que aquí els Requesens foren uns sobrevinguts que solament conservaren llur nom a través de tres generacions, la darrera de les quals representada per una dona, Elionor. Després d'ella desapareix ja el cognom de Requesens, per a donar pas al de Caramany, que perdura fins al segle passat, amb una duració superior al mig mileni, a desgrat d'haver-se extingit diferents vegades la successió masculina del llinatge.

Més endavant, ja en el segle xv, Elionor, filla de Ponç de Caramany, el qual va atorgar el seu testament l'any 1432 fou l'hereua d'aquesta casa. Va casar-se amb el noble cavaller Francesc Armengol (o Ermengol) de Cervelló, fill del Cavaller Guillem Armengol, senyor del castell de Marçà, prop de Falset, i de Violant de Cervelló, que fou senyora del castell de Vallespinosa, pertanyent a una de les branques de la nobilíssima casa de Cervelló.¹³ Lluur fill, Joan d'Armengol i de Caramany (més sovint anomenat de Caramany i Armen-

¹² Els documents darrerament esmentats en aquestes pàgines procedeixen: el del dia 11 d'agost de 1255 de l'Arxiu de la Corona d'Aragó; pergami n.º 1.426 de Jaume I. El de 6 kalendes gener de 1256 del Cartoral de Carlemany, de l'Arxiu Episcopal de Girona, f. CCXLI; en l'estudi que li va dedicar J. Botet i Sisó doc. 586, p. 114; finalment els interessantíssims documents del 1307 i 1312 es trobaven abans del 1936 a l'arxiu dels meus cosins, senyors Murtra-Boy de Torroella de Montgrí; malauradament, varen desaparèixer aleshores, però si bé no els havia copiat en tenia unes notes de la part essencial dels mateixos. El primer estava senyalat amb el n.º 3; el segon amb el n.º 119, lletra B. Fou autoritzat pel notari de Castelló d'Empúries Bernat de "Junqueiro" (o sigui Jonquer).

¹³ Vegi's el meu treball *La casa de Caramany i el castell de Vallespinosa*, ANALES DEL I. E. G., v. XXII (Girona 1974-75), Homenatge a Santiago Sobrequés i Vidal, pàgs. 231-257.

gol) fou el successor i hereu de la casa. El fill d'aquest darrer, Ponç de Caramany i de Biure, ja va avantposar sempre el cognom de Caramany a tot altre; el cognom d'Armengol va quedar així desplaçat. Ponç de Caramany va casar-se amb Anna de Madrigal, filla de don Alvar de Madrigal, cèlebre militar, capità de les tropes de Joan II a l'Empordà, després de l'acabament de la guerra civil, així com durant molts anys va ésser President i Administrador general del comtat d'Empúries. Va establir-se a Castelló, la capital del comtat d'Empúries.¹⁴

Alvar de Caramany i de Madrigal ja actuava com apoderat del seu pare, Ponç, els anys 1524 i 1526; va tenir una llarga vida, doncs el seu darrer testament és de l'any 1577. No va deixar successió, ja que el seu fill Galceran el va premorir l'any 1574 sense haver tingut descendència dels seus dos successius enllaços. Va succeir a don Alvar, Joan de Vilanova i de Caramany, possiblement nebot carnal seu; no ho sé del cert, però certament era el parent més proper i descendia per la seva mare de la família Caramany. També va avantposar aquest cognom al seu propi de Vilanova i així ho feren tots els seus descendents fins a la segona meitat del segle passat.

Fins ara no he trobat cap dels Caramany establert a Girona; però sí que ja els hi trobo a principis del segle XVII. A l'any 1614, Joan de Caramany pertanyia a la confraria de Sant Jordi, de la noblesa gironina.¹⁵ Per tant, aleshores devien tenir ja residència a Girona. El palau Caramany de la Plaça de l'Oli fou construït per ells? El varen adquirir per compra o successió d'alguna altra família que ja abans l'havia posseït? Ho ignorem, però sí que trobem a Girona diferents membres d'aquesta família en el transcurs de dit segle. Ponç de Caramany i d'Almar estava insaculat en el Braç Militar de l'any 1672, com ho va estar també Josep de Caramany i de Margarit. També formava part de la confraria de Sant Jordi, des de l'any 1675, actuant com a Prior en els anys 1687, 1690 i 1708 i com a Clavari el 1693.¹⁶ Aquest no era l'hereu de la casa de Caramany, sinó d'una branca segona, però va casar-se amb la seva cosina germana i hereua de la casa, Francesca de Caramany i de Junyent. Llor filla i

¹⁴ P. NEGRE I PASTELL, *La Casa-gran (Notes històriques)*, a ANNALS DE L'INSTITUT D'ESTUDIS EMPORDANESOS (Figueres 1976), pàgs. 133 i ss.

¹⁵ Vegi's el meu treball *La Cofradía de San Jorge y la nobleza gerundense*, ANALES DEL I. E. G., v. VI, (Girona 1951), pàgs. 41-41.

¹⁶ Ob. cit. en la nota anterior, pàgs. 41 i 53-54.

amb el temps hereua, Maria de Caramany i de Caramany va casar-se amb Josep Ros de Villerach i de Bas, que crec era un noble rossellonès, l'any 1698. Els fills i els descendents d'aquest matrimoni continuaren usant en primer terme el cognom de Caramany.

En la part forana de l'església del Carme, a la Pujada de Sant Martí, hi ha un escut amb l'emblema de la Confraria de la Puríssima Sang, precisament en la part on a l'interior de l'església es troba la capella de la confraria, amb una inscripció commemorativa de l'erecció de la capella; hi ha els noms dels que aleshores constituïen la Junta, entre ells hi figura en primer terme Gerònim de Caramany, cavaller. Em sembla que la inscripció esmenta l'any 1692.

La família de Caramany va continuar tenint casa a Girona fins a la segona meitat del segle XIX: el 22 de novembre de l'any 1860 va morir a aquesta ciutat, en el cementiri de la qual és enterrada, D.ª M.ª Lluïsa de Caramany, que aleshores era la pubilla d'aquesta casa, però ja feia molts anys que havien deixat de posseir el palau objecte d'aquest estudi. No sé exactament quan aquesta família se'n va desprendre; però sí puc dir que ja l'any 1722 estava en possessió de la família Andreu, que té el seu escut en el darrer balcó de la casa, a la Pujada de Sant Domènec i a la part inferior hi consta la data: any 1722. També les armes d'aquesta família figuren a la cisterna que hi ha al magnífic pati interior de la casa. Aquesta família Andreu fou ennoblida, si no estic equivocant, a la primera meitat del segle XVIII; gaudia aleshores de gran prosperitat econòmica. Tenien també casa i un patrimoni a Torroella de Montgrí. Maria Francesca d'Andreu, hereua d'aquesta casa, va casar-se l'any 1781 amb Ignasi de Foxà (Foixà, segons la correcta ortografia actual). Antiquíssima família d'origen feudal que aleshores eren barons de Foxà. Narcís de Foxà i de Miquel, nét de l'esmentat matrimoni, fou el primer comte de Foxà, per gràcia de la reina Isabel II (títol concedit el 17 de maig de 1866). Per tant la casa de què tractem després d'haver estat Palau Caramany, fou Palau Andreu i finalment Palau Foxà. Posteriorment, absent aquesta família de Girona, la seva abans magnífica residència va entrar en plena decadència. Em sembla recordar que a principis d'aquest segle hi havia la renombrada escola de l'excel·lent pedagog Sr. Dalmau.

Més endavant, trobant-se en molt mal estat de conservació, fou adquirida, ja fa més de cinquanta anys, per D. Josep M.ª Pérez Xifra, Doctor en Farmàcia i ex-Senador. Fou magníficament restaura-

da per aquest senyor i la seva muller D.ª Pilar Perxés, dona de gust exquisit. Carles Rahola, en el seu magnífic llibre «La Ciutat de Girona»,¹⁷ en tractar d'algunes cases nobiliàries gironines dels segles XVII i XVIII assenyadament restaurades, esmenta la casa Pérez-Xifra i li dedica aquestes paraules: «Aquest casal antic estatge dels Caramany i dels Foixà (Pl. de l'Oli i Pujada de Sant Martí, diu, però en realitat és Pujada de Sant Domènec), estava molt mutilat i havia servit per a distintes coses. Pertany als dits segles, per bé que en la part baixa hi han rastres de construccions del s. XVI. La seva rehabilitació fou duta a terme refent tot el possible l'antiga distribució, acusada perfectament per les voltes. Al pati hom hi descegà uns arcs de bona època, penjà un passadís o llotja sobre la volta i hi afegí unes piques i una balustrada de gran caràcter, que donen al conjunt, noble com en altre temps, un vell sabor». Això, sens perjudici, hi afegeixo, d'haver-la dotada ensems de totes les comoditats de la vida moderna. Respectada la seva antiga estructura, però actualitzada en quant ha estat possible, bé podem dir que és avui una de les més sumptuoses residències senyorials de la nostra ciutat. Actualment pertany a D. Jaume Perxés i Santomà, enginyer forestal i nebot dels anteriors propietaris i restauradors Srs. Pérez Xifra-Perxés. Hi ha instal·lada a la planta baixa de la casa una magnífica sala d'exposicions, inaugurada fa un parell d'anys.

La família de Caramany no obstant a haver-se després del seu antic palau, continuà residint a Girona, establerta al carrer de Ciutadans, en aquell edifici de grans proporcions on hi ha avui l'anomenat Hotel del Centre (abans Fonda Fita). També segons Gonzalo Gibert i Gibert¹⁸ posseïen la casa n.º 2 del mateix carrer de Ciutadans; era anomenada «la casa petita de Caramany». Fou afegida a l'altra casa, o siga a la «gran» a l'any 1785, per tal d'engrandir-la. Segons el mateix G. Gibert, encara tingueren una altra casa al carrer de Ciutadans: era la senyalada amb el n.º 9. Pertanyia a D.ª Blanca Pujadas i de Caramany, que l'havia heretada de D.ª Llúcia (diu, però jo crec que ha de dir Lluïsa) de Caramany de Foxà, successora de D. Josep Francesc de Caramany i de Ros, cavaller de la R. Mestrança de Ronda i senyor del poble de Corçà. Aquesta casa l'any 1912

¹⁷ CARLES RAHOLA, *La Ciutat de Girona* (Barcelona 1929), v. I, p. 191.

¹⁸ Vegi's article *Algunos datos sobre las casas de la Calle de de Ciudadanos*, "Los Sitios de Gerona", 25 d'agost de 1957.

va passar a ésser propietat del Sr. Burguet, que hi tenia un comerç de mobles.

Donya Lluïsa de Caramany va ésser la darrera en usar aquest cognom en primer terme; la seva filla D.ª Blanca de Pujadas i de Caramany ja es va firmar amb el cognom patern. Casada amb don Cecili Granada, aquest és el cognom que han usat tant el fill d'aquest matrimoni D. Cecili Granada i Pujadas, com el seu nét i actual hereu de la casa de Caramany, D. Cecili Granada i Lazcano. No té casa a Girona, però sí una magnífica residència a Corçà, anomenada «el castell de l'Alberg»; en realitat no es tracta de cap castell sinó d'una antiga casa pairal, a la que posteriorment hi varen ésser afegides unes torres.¹⁹ També aquesta família posseeix a Sant Pere Pescador, demés d'una casa de grans proporcions dintre de la població, una magnífica casa, en despoblat, ara dedicada a explotació agrícola, però que sens dubte en altre temps havia estat senyorial residència.

Tals són les principals dades que he pogut esbrinar d'aquesta antiga família, sens dubte una de les més il·lustres de l'Empordà.

¹⁹ *Els Castells Catalans*, Rafael Dalmau, editor, v. II. p. 825 i J. DE CAMPS ARBOIX i F. CATALÀ ROCA, *Les cases pairals catalanes*, Edicions "Destino" (Barcelona 1965), pàgs. 331-333.